

FASISZTA MUNKAKÓDEXEK

ÍRTA:

SÁNDOR PÁL

1934
KORUNK VILÁGNÉZETI ES IRODALMI HAVISZEMLE KIADÁSA
CLUJ-KOLOZSVÁR

AZ OLVASÓHOZ!

Ez a könyv Romániában, statárium idején, cenzúrázva jelent meg. A fennálló rendelkezések szerint a cenzúrázott részeket sem üresen hagyni, sem közöttük átmeneteket teremteni nem lehet. Ezért az olvasó gyakran fog találni félbemaradt mondatokat, gondolatugrásokat, utalásokat, melyekről nem tudni, mire vonatkoznak. Mindez a cenzúra műve, valamint az is, hogy a könyvből az utolsó fejezet, mely „Az igazi szociálpolitika” címmel az oroszországi szociálpolitika elveit és gyakorlatát ismerteti, teljesen elmaradt.

FASIZMUS ÉS SZOCIÁLPOLITIKA

Mi a viszonya a fasizmusnak a szociálpolitikához? Hogy erre a kérdésre választ adhassunk, pontosan meg kell mondanunk, hogy mit értünk az egyikén és mit a másikon. E közkeletű fogalmak meghatározásának nehézsége nemcsak abban áll, hogy közkeletű voltuk miatt mindenki azt gondolja, hogy pontosan érti őket, — hanem főleg abban, hogy osztályfogalmakról lévén szó, a meghatározás csak transzcendens lehet. Mert, vegyük elő bármely fasiszta szerző művét, hogy megtudjuk belőle, mi a fasizmus, a legjobb eset az, ha nem a fasizmus lényegére vonatkozólag kapunk felvilágosítást, hanem annak a felsorolását kapjuk, hogy mi mindent vitt véghez, mi mindent alkotott a fasiszta rendszer. Azaz itt még azzal az engelsi puddinggal állunk szemben, amelyet meg kell ennünk, hogy megtudjuk, hogy milyen és nyilvánvalóan erőszakolt okoskodásnak látszanék az említett szerzők előtt, ha felvetnénk a kérdést, hogy azok az alkotások a fasiszta rendszer lényegéből következnek-e, illetve? Fogy azok az alkotások szükségszerűen csak azért jöhettek-e létre, mert az alkotó a fasizmus volt. Legtöbbször azonban olyan frázisokhoz jutunk, amelyek ürességüknél fogva mindenkinek a saját nótáját kongatják el és a fasiszta hívők bizonyosan a kívülállók szűkkörű koponyájának tudják be, ha ez utóbbiak nem lesznek okosabbak avval, ha meghallják, hogy a fasizmus az élet, az új világ, a fasizmus minden. Világos tehát, hogy a fasizmus meghatározását kívülről megközelítve érzük el, ha a fasizmusnak a maga konkrét miliójében betöltött vagy elkövetett szociális funkcióját tekintjük. S a későbbiek során látni fogjuk azt is, hogy nem elégedhetünk meg a fasizmusnak avval a legdurvább és a végsőkéig leegyszerűsített definíciójával, hogy az nem egyéb, mint a kapitalizmus erőszkas, fégyveres ment ok isérl ette uralma fenntartására. Ez a definíció ugyanis fokozott' mértékben tartalmazza a definíciók általános hátrányait, hogy olyan elemeiket is magában foglal, melyek más fogalmaknak is elemei és nem képes felmutatni teljes kizárólagossággal azokat az elemeket, amelyek egyesegyedül a definíció tárgyát adó fogalom kitevőiül szolgálnak. A nyíltság és állandóság jegyei, amivel a fenti definíciót megszokták toldani, éppoly kevésbé döntőek, mivel a demokrata és liberális polgári állam még nem lesz abban a pillanatban fasiszta, mihelyt uralmát veszélyeztetve érezvén — fégyverhez nyúl, amit természetesen gondolkodás nélkül meg is tesz és nem rendel el az ügyben előbb népszavazást, — és viszont végiggondolhatjuk az egész folyamatot, fordított előjellel s mégsem jutunk megnyugtató eredményre.

De még világosabb lesz a meghatározás nem kielégítő volta, ha a szociálpolitika problémájához nyulunk vele. Maga a szociálpolitika, legalább polgári vonatkozásaiban — meghatározását illetőleg már inkább bizonyos nyugvóponttra jutott. A szociálpolitika, funkcióját tekintve: rendszabályok a munkaerő védelmére, s ha megállunk ezen a nyugvóponton, akkor azt kellene mondanunk: szociálpolitika és fasizmus egymásnak egyenes ellentétei, az egyik a tétel, a másik az el-

lentétel, a pozíció és a negáció, hiszen az egyik védi azt, amit a másik meg akar semmisíteni. A kettő közötti viszony tehát az egymá» teljes elutasítása, nincs még közös sík sem, amelyen vonatkozásokat lehetne egymáshoz találni. S nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban sem: mert hiszen a kapitalizmus is felismeri saját hasznára azt a lenini igazságot, hogy nincs a válságnak olyan mélypontja, amelybot ki ne lábolhatna, ha a munkásság enged: az utóbbi hátrányára. Amikor tehát a válságban az osztályellentétek kiélesedésének megtörésére uralmi rendszerében a fasizmushoz nyúl, ez mint gazdasági erő-kifejtés a termelés racionalizálásában, a termelési költségek leszorításában, röviden a relatív értéktöbblet növelésében nyilvánul, ugyanakkor azonban nem mond le az abszolút értéktöbblet növeléséről, azaz a munkaidő kifelé és befelé emeléséről, a bér lenyomásáról és a szociálpolitika költségeinek leszorításáról, sőt teljes eltörléséről. Fasizmus és burzsoázia az egyik oldalon, — szociálpolitika és proletariátus a másik oldalon, — ez volna az első, a mechanisztikus, a szociáldemokrata magyarázat.

A szociálpolitika fogalma azonban nincs kimerítve azzal, hogy az rendszabály a munkaerő védelmére. Mert ha a szociálpolitikát a gazdasági oldalról tekintjük, azt kell mondanunk, hogy az nem más, mint a munkabér természetben szolgáltatott része. A gazdasági harc a burzsoázia és proletariátus között nem a „szociálpolitikáért” folyik, hanem a munkabérért. Ha tehát mint Marx mondja, a reform a forradalmi harc mellékterméke, ugyanúgy a szociálpolitika a munkabér körül folyó harc mellékterméke. És az, hogy proletárharc folyik szociálpolitikáért, mint célért, ez már önmagában is osztályarulás. Mert ha a bér alá van vetve piaci ingadozásoknak és a kivívott munkabért állandóan fenyegeti nemcsak a névleges leszállítás, hanem a valóságos leszállás veszélye, — azaz ha a bérért folyó harc nem indul avval az igénnyel, hogy az elért nívó már örök és visszavehetetlen, cél megvalósulás, — akkor pláne érthetetlen volna (ha nem volnának benne reformista tendenciák) a bér egy részéről éppen ezt állítani. A szociálpolitika tehát nem vívmány, sőt még annyi sem, mint a béremelés kivívása. Mert a béremelés senkit sem ringat abban az illúzióban, hogy most valami strukturális változás történt a tőke a munka viszonyában és főleg: a béremelés hatásának paralizálására a burzsoázia legfeljebb csak azt teheti meg, hogy az árakat emeli vagy hogy a munkaerő szubjektív kihasználásait fokozza, — de nem szerez ezáltal a maga számára a munkások béréből levont, de be nem fizetett szociális biztosítási járulékokból nem megvetendő forgótőkét, ami a kisebb baj volna, — és nem intézményesít olyan eszközöket saját támasztékul, amelyeket a munkásság támasztékának hirdet. Mert a szociálpolitika ezt teszi.

Erre a kérdésre: miért ad az uralkodó osztály szociálpolitikát, ugyanúgy belli felelni, mint arra, hogy miért ad magasabb munkabért. Először, mert kénytelen vele, másodsor, mert módjában van, hogy megtegye. A kénytelenség nem egészen abban rejlik, hogy a munkásság osztályharca oly erős, hogy annak követelései elől nem tud többé kitérni. Marx a Bér, ár, profit-ban világosan kimutatja, hogy a munkásság bérharcai e stádiumában még nincs meg a természetin való felülemelkedés. A harc nem egy pluszt céloz, hanem a bekövetkezett mínusz megszüntetését. A munkabér emelés követelés csak kiegyenlítést akar a munkaerő ára és csereértéke között. A munkás akkor is kénytelen harcolni a magasabb munkabérért, ha nem jutott még osztályöntudatra: életösztönből, mert a munkaereje

árának tartós alattamaradása a csereérték, a regenerálódás költségei alatt, számára a lassú fizikai, természeti halált jelenti. Viszont a burzsoázia, ha tartósan a csereérték fölött engedi a munkaerő árát akkor már valami egyéb is akar, társadalmi szolgálatot, amit világosan mutat az extraprofit szerepe, — kevésbé világosan, tehát számára célravezetőbben, a szociálpolitika. A mód pedig, hogy szociálpolitikát nyújthat, megintcsak bérprobléma: a bér sohasem lehet naagyasabb, mint az áru előállításí ára, termelési költsége, ha tehát a burzsoázia megadja a magasabb bért, azt meg is tudja tenni, mert ellenkező esetben inkább nem termelne. A szociálpolitika így látszólag a magas munkabér problémája, — és néha a valóságban is az. Amikor tudniillik részletengedményekkel akarja menteni az egészet, reformmal megakadályozni a forradalmat. Ez a helyzet az áldozathozatal, az „engedmény”, a szociáldemokrata „vívmányok” — csak pillanatnyi lehet, ami a fenti bérmaximum törvényből következik, mert a kapitalista szubjektíve nem rendszere fennmaradásáért, hanem profitért termel, — és ha úgy érzi, hogy még mindig nem kockáztathatja az egyszerű visszavonást, akkor éppen a szociálpolitika adja meg számára a lehetőséget, hogy ez a visszavonás a valóságban megtörténjék, látszatra azonban ne. S így rendszerint az a folyamat megy végbe a szociálpolitikában is, mint amit már polgári tudósok is megfigyeltek az ideológia egyes területein: amíg a társadalmi valóság az éltetője, addig a tartalom áll az előtérben, mihelyt azonban a valóságból rom vagy illúzió lesz, — a tartalom helyét elfoglalja az üres forma.

Arra a kérdésre, hogy miért teheti ezt meg, felel a szociálpolitika gazdasági valósága: hogy t. i. nem más, mint a bér természetben szolgáltatott része. A szociálpolitikai infláció semmivé teheti azt reálbervoltában, olyan teherré, amelytől a munkás maga szeretne szabadulni. A másik kérdés, hogyan történik az a visszafordítás, — már komplikáltab és szélesebb kifejtést igényel.

Kiindulhatunk a szociálpolitika polgári klasszikusának Herknernek (Die Arbeiterfrage) a megfigyeléséből, mely szerint szociálpolitikailag teljesíthetők úgy, hogy a valóságban ne legyenek teljesítve. Tanulmányja. Herknernél ez az is jelenti a polgári osztályhoz való tartozást, viszont a példái és következtetései azt mutatják, hogy ez az is könnyen elhanyagolható. Mert érdeke-e a proletariátusnak a szociálpolitika?

Erre a kérdésre ugyanis már csak jogosan várható ellenvetések eleve megcáfolása végett is föltétlenül felelni kell. Mert munkásmozgalmilag, konkrétan ez a kérdés így hangzik: Érdemes-e a visszavonás perspektívái mellett szociálpolitikai követeléseket felállítani? Érdemes-e részlefkövetelésekért, reformokért harcolni? És ha azt mondjuk, hogy a kérdésfeltevés hamis, ezzel nem a válaszadást akarjuk megkerülni. A kérdésfeltevés valóban hamis, mert nem arról yaa szó, hogy érdemes-e. Mert akár érdemes, akár nem, Hyen követeléseket a munkásság felállít, kénytelen felállítani, mert a szociálpolitika a bér egy része és a bérkövetelés a munkaerő regenerálását akarja biztosítani. Hogy a bérkövetelés felvesz szociálpolitikai formát, ez csak tika csak ott és akkor jön létre, ha azt a burzsoázia érdeke is rnegkiaz uralkodó osztály ügyessége, amennyiben az ilyen követelések inkább gos példa erre a 10 órás munkanap tövénybeiktatása Angliában. Maga Engels írja meg a Neue Rheinische Revue 4. számában 1850-ben „A tízórás munkanap Angliában” c. tanulmányában, hogy a 10 órás munkanap törvénybeiktatása annak tudható be, hogy az agrártőke bosszút akart állni az ipari tőkén a gabonatörvény eltörlése miatt. A reakció

szekeérébe fogta a munkásság tömegerejét, hogy osztálykiváltságait megőrizze, — viszont az ipari tőke a törvényt nem vette figyelembe, sőt a Court of Exchequer ítélete révén annak legfőbb intézkedései egyszerűen megsemmisítettek. A munkásság tehát, amikor saját szociálpolitikai követeléseire harcra ment, akkor a valóságban a burzsoázia egyik részének érdekeiért szállt sikkra, anélkül, hogy önmaga helyzetén, segített volna. A nyolc órai munkaidő sorsa hasonló jelenségeket munkánélkül a forradalmi végcélért való harcra nehéz rávenni őket. De mivel az Északamerikai Egyesült Államok viszont nem fogadták el, de betartották, mert az érdekükben állott: egyrészt az agyonhajszolt, kifáradt munkás kezében a modern komplikált gépek a törés és romlás rendkívül magas százalékát mutatták, másrészt a három schichtes munkanap kedvezőbb termelési eredményt mutatott, mint a munkások 10—12 órai nap dolgoztatása. Amikor tehát Marx a Nemzetközi Munkásszövetség főtanácsának Londonban 1865-ben tartott ülésén elmondott beszédében annak a jelszónak a helyére, hogy „igazságos munkanapért igazságos munkabért” a „bérrendszer megszüntetése” jelszavát teszi, tisztában van vele, hogy a szociálpolitika a munkásság számára nem jelent semmiféle megoldást és hogy „béremelésre irányított fáradozásaik száz esetből kilencvenkilencben csak arra irányuló fáradozások, hogy munkájuk adott értékét fenntarthassák”, — mégis e fizikai regenerálódást biztosító gazdasági törekvéseken túl van a munkásság szociálpolitikai követeléseinek politikai, taktikai értelme is. És pedig azért, mert ily követelések nélkül az osztályöntudat alacsonyabb fokán álló proletártelegeknél a forradalmi végcél üres absztrakciónak látszik s így azok tat: az európai tőkésök a háború előtt elfogadták, de nem tartották be, a kapitalizmus mai periódusában a részletkövetelések kiharcolásához is a forradalmi tömegharc módszereire van szükség, a részletharc kiinduló pontul szolgálhat közvetlenül a hatalomért folyó harchoz, azaz a részletkövetelések és a végcél dialektikus összekapcsolása könnyebben megtörténhetik.

A szociálpolitikai követelések e taktikai-stratégiai értelmén, a rész és egész dialektikus viszonyán túl azonban a szociálpolitika mint konkrét valóság magának a burzsoáziának az ügye. Négy főcsoportra oszthatók azok az okok, illetve alkalmak, amelyek szociálpolitikai intézkedéseket eredményeznek. És pedig, ha 1. egyes kapitalisták számára pillanatnyi előnyt; 2. a kapitalista osztály számára pillanatnyi előnyt; 3. egyes kapitalisták számára tartós előnyt, s végül, 4. a kapitalista osztály számára tartós előnyt rejtenek magukban.

A szociálpolitika történetében, de az utolsó évtizedek szociálpolitikai intézkedéseiben is bőven találunk mind a négy esetre példát. Elég, ha rámutatunk az egyes üzemek által fenntartott munkásházák intézményére, amellyel a tőkés olyan látszólagos előnyért, mint az ingyenskaplakás, biztosítja a maga számára az alacsony munkabért és úgyszólván elkobozza a szabadköltözködési jogot és a szervezkedési szabadságot; vagy a kollektív szerződésekre, melyek a munkásmozgalom „nagy vívmányából” annak kerékkötőjévé válnak, vagy arra, hogy mint lesznek a szakszervezetek, melyek anyagilag garantálják a kollektív szerződéseknél a munkások által való betartását, a munkásság harci szervezeteiből a munkáltatók elnyomó, „vad sztrájkokat megakadályozó, elgáncsoló, leverő erőszakszervezeteivé. Ilyen szociálpolitikai intézkedésnek tekinthetjük az u. n. munkáskormányok létrejövését is, melyekkel a burzsoázia a munkásvezérek „beállítását”, „reálpolitikáját”, „komolyságát” révén biztosítja a maga számára a már-már fenyegetett osztályuralmat. S e ponton ne feledkezzünk meg

a mondizmus, gazdasági demokrácia, társulási rendszer, stb. jelszavakról sem, melyek mindegyike a burzsoáziának egy-egy olyan elgondolását vagy intézménykomplexumát tartalmazza, melyeknek célja, hogy látszólagos engedményekkel, a munkásság javának kikiáltott szemfényvesztéssel eltérítse a munkásságot osztályöntudatos törekvéseitől, hogy az „igazságos munkanapért igazságos munkabér-követelés helyett a bérrendszer, a kapitalista termelőmód, a kapitalista társadalom megszüntetéséért harcoljon.

S ha most feltesszük a kérdést, hogy hogy nevezzük azt az elgondolást, amely a léteben fenyegetett burzsoá-osztályuralmat az egész társadalmat átfogó, az osztályok szembenállását és harcát strukturálisan megszüntetni akaró rendszerrel akarja megmenteni és biztosítani, akkor azt kell felelnünk, hogy ez a rendszer: a f a s i z m u s . Már maga Bismarck az igazi, a mi értelmünkben értett szociálpolitika tulajdonképpen megalapítója világosan látta, hogy a szociálpolitika nem csak kalács, hanem kalács és korbács. Viszont a fasizmus is egész világosan látja, hogy rendszere nem pusztán abban áll, hogy az uralkodó osztály, uralma veszélyeztetését érezvén és nem bízván a demokrata burzsoá állam által felépített erőszakszervezetekben, fegyveres alakulatokban, karhatalomban, újabb karhatalmakat, újabb zsoldos sereget szervez és ennek segítségével tör le minden megmozdulást és vesz vissza minden „vívmányt”. A fasizmus nem csupán a burzsoáziának fegyveres diktatúrája, hanem olyan diktatúra, amelynek tömegbázisra van szüksége s s tömegbázis megteremtésére és fenntartására olyan ideológiáról is kell gondoskodni, melynek segítségével elkendőzi az uralom igazi értelmét és célját. x) tömegbázis megteremtésének eszköze, az elnyomott osztályok helyzetének jobbrafordulásának kilátásba helyezése, ilyen irányú rendszabályok látszólagos igénybevétele, röviden szociálpolitika csinálása: az általunk felállított n e g y e d i k kategória pontos megvalósítása. így találkozik tehát a fasizmus a szociálpolitikával, s joggal lehet mondani, hogy a fasizmus a tulajdonképpeni¹ szociálpolitikának egy magasabb formája, olyan szociálpolitika, amely az elnyomott osztályoknak többé nem r é s z t í g é r , hogy önmagának az e g é s z e t megtarthassa, hanem az e g é s z e t í g é r i , életformájuk megváltozását, az áhított új világ eljövetelét.

Ahogy tehát a demokrata kapitalizmus a szociálpolitikai intézkedéseket, a munkásmozgalom r é s s l e t követeléseit megvalósításukban a maga hasznára fordítja, ugyanúgy a fasiszta kapitalizmus a proletariátusnak, az elnyomott osztályoknak az e g é s z r e , a szocializmusra való törekvését fordítja saját rendszerében a maga érdekére. A szociálpolitika olajcseppjeit a vér és vas acélfürdője váltja fel.

A CARTA DELLAVORO

A fasizmus híveinek gyakran kell azzal az ellenvetéssel szembe szállni, hogy a fasizmusnak nincsen elmélete. Ezt az ellenvetést maga Mussolini is önkéntelenül megerősíti negatív akkor, amikor 1925. január 3-án a kamarában mondott beszédében így szól: „Azt állítom, hogy nincs szellemi és politikai mozgalom, amelynek keményebb és határozottabb doktrínája lenne, mint a fasizmusnak. A mi szemünk előtt precíz igazságok és valóságok állanak, ... de ezek a tanítások az élet tanításai, nem pedig a holt tudományosságé”, — azaz ezek a tanítások szubjektív megítéléseken, nem pedig objektív érvényű elvek alapján épülnek. Pozitív pedig akkor, amikor kevéssel utóbb, 1925. június 21-én Rómában a fasiszta kongresszuson; leszögezi: „Mint mindig a fasizmusnál, a tett a tanítás előtt volt!”

De még baloldali bírálók is szeretnek rámutatni arra, hogy a fasizmus tanításaiban belső ellentmondások vannak, hogy a fasizmus mást hirdetett a hatalom megragadása előtt és mást utána és általában mást tanított, mint amit cselekedett. Előszeretettel idézik a fasiszta mozgalom „illegális” korszakából való programra ját szociálpolitikai tekintetben a 8 órás munkaidő törvénybeiktatásáról, a bérminimum megállapításáról, a termelésnek az üzemi tanácsok ellenőrzéséről, sőt a közüzemekben a technikai vezetésnek az üzemi tanácsoknak való átadásáról és rámutatnak arra, hogy a fasiszta kormányzat mindezeknek a követeléseknek éppen az ellenkezőjét valósította meg. És tapsolnak Edoardo Frosininak, az „első órák” fasisztái egyikének, aki a fasiszták első kongresszusán Mussolinivel együtt elnökölt, a hatalomra jutás után pár hónappal pedig Nyílt levélben árulással vádolja a Ducet: „Akkor még nem voltak feketeingesek, Te azonban a gomblyukadban a mi jelvényünket viselted: vörös kokárdát a trikolor fölött. Idővel az 1919-es programját Te annyira megváltoztattad, hogy azokat véded, akiknek a legyőzését az eredeti fasizmus elsősorban ígérte. Azoknak a férfiaknak a karjai közé vetted magad, akiket Te le akartál verni és a fasizmus egyértelmű lett a reakcióval a burzsoázia és a monarchia szolgálatában.*

Sem Frosini, sem pedig azok nem értették meg a fasizmus lényegét, akik tapsoltak neki. A fasizmus nem lett egyértelmű a polgárság szolgálatával, hanem kezdettől fogva az volt. „Történelmileg — tekintve a fasizmus az ipari tőke előretörése” — írja Giulio Aquila (Der Faschismus in Italien), alig fél év múlva Mussolini miniszterelnökké való kineveztetése után és ha ma „történelmileg” tekintve a fasizmust ennél jóval többnek is kell látnunk, abban az időbeli közelségben a diagnózis helyes volt és egyúttal pontos magyarázattal szolgál a kérdésre, hogy miféle elmélete van és lehet a fasizmusnak.

Elsősorban is a fasizmus különböző időkből való különböző programjai csak látszólag tartalmazzak ellenmondásokat. Az alapelv: a polgárság osztályuralmának biztosítása „más és más körülmények között más és más programokat követel. És éppoly hamis volna a programok változtatásait Mussolini személyes meggyőző-

désének tulajdonítani, „lángeszének” ahogy mondani szokás mint a programm belső ellentmondásait a fasiszták alacsony értelmi képességének betudni. E felfogás igazolására tanulságos feleveníteni Mussolini állásfoglalását a királykérdést illetőleg. Miután Mussolini 1914. őszén pár disszidens szocialistával és szindikalistával, valamint egynehány polgári intellektuelle! megalapította az úgynevezett intervencionista akciócsoportot (Fasci d'azione interventisti), amely tulajdonképpen a későbbi fasiszta párt embriójának tekinthető és amely akkor a háborús beavatkozást sürgette a központi hatalmak ellen, 1915 tavaszán ezt a híressé vált jelszót adta ki: „Háború vagy köztársaság”!, amivel azt akarta kifejezésre juttatni, hogy ha a korona ellenszegül a háborús beavatkozásnak, akkor pusztulnia kell, Ez a jelszó a történelem távlatában pontosan elárulja, hogy Mussolini, bármennyire is a háború „forradalmi” szükségességét és a proletariátusnak a háborúhoz fűződő érdekeit hirdette, e lépésével szembefordult a proletariátus igazi érdekeivel és az olasz polgárság egy bizonyos rétegének, az északolaszországi ipari polgárságnak a szolgálatába lépett, amely a háborút akarta, előkészítette és végeredményben ki is kényszerítette. A dinasztia, az akkori kormány és parlament nem ennek a rétegnek a képviselője volt, hanem kifejezetten az agrárkapitalizmusé, amely saját érdekeinek a megvédésében hatalmi apparátusa segítségével állandóan akadályául szolgált az északolaszországi ipar kifejlődésének. A „háború vagy köztársaság” jelszava nem a munkásság jelszava volt, hanem az ipari kapitalizmusé és Mussolini köztársasági volta nem szociáliságában, hanem a polgárság eme szárnyához való lecsatlakozásában gyökerezett. Világosan mutatják ezt párfordulásának egyes szakaszai. A fasiszmus előnyomulása az ipari polgárság előnyomulása volt és mindaddig szemben állt a dinasztival, amíg az ipari tőkének és az agrártőkének a „kibékülése”, összefonódása meg nem történt. Ennek az összefonódásnak és együttesen a proletariátus elleni fordulásnak politikai aktusa Mussolininak a király által miniszterelnökké való kinevezése. A dinasztia és parlament, illetve az agrártőke meghajolt az ipari tőke, a Gyáriparosok Általános Szövetségének (Confederazione Generale dell'Industria) a követelése előtt, hogy Mussolinit nevezzék ki miniszterelnökké s ezzel a dinasztinál funkcióváltozás állott be: a dinasztia most már nemcsak az agrártőkének, hanem az egész olasz polgárságnak a kifejezője, hatalmi eszköze lett. S ezen a ponton meg kellett, hogy szűnjék az ipari tőke, a fasiszmus köztársasági volta is. Az ipari tőke nagyobb hasznát látta a behódolt monarchiának, mint az esetleg balra lendülő, keze ügyéből kicsúszó köztársaságnak. S ezért joggal jelenthette ki Mussolini az addigi köztársasági propaganda ellenére is akkor, amikor a gyáripari szövetség megkapta a biztosítékot Mussolini kineveztetését illetőleg, hogy: „Mindenkit emlékeztetek arra, akik az én cézári álmaimról fantáziálnak, hogy senki sem alázatosabb, lojálisabb és hübb szolgálja a dinasztianak, mint én. Mert ha tényleg betegek lettem volna ezeknek az álmoknak, akkor már régen lett volna eszközöm és hatalmam, hogy azokat valóra váltsam”. (Curt Sigmar Gutkind: Mussolini und sein Fascismus, 20. l.)

Valóban az ipari polgárság megteremtette volna Mussolini számára a lehetőséget, hogy a királyt elzavarja. De a király felismert» sajátmaga funkcióváltozásának szükségességét és Mussolini kinevezésével az olasz összpolgárság királyává kente fel magát.

Viszont a fasiszmus nem szocializmus, amelynek princípiumából következik az előbbieket el nem ismerése. A fasiszmusnak nincse-

nek ilyen princípiumai, de ebből nem következik, hogy nincsenek princípiumai. És ha ma köztársasági, holnap királysági ez nem elentmondás és nem bizonyíték az elvtelenség mellett. Ellenkezőleg: amellett bizonyít, hogy a fasizmus alapp princípiuma: a polgárság szolgálata. Akkor is, ha forradalmi tempót, eszközöket, külsőt vesz íel, akkor is, ha a reakció fekete, barna vagy sárga páncéljába öltözik.

Ennek az alapelvnek szem előtt tartása mellett azután nem téveszthet meg senkit az olasz fasiszta szociálpolitika lényege. A Carta del Lavoro-nak, a fasiszta szociálpolitika e klasszikus alkotásának éppen abban van a jelentősége, hogy a szociálpolitikának a polgárság szolgálatába állítását először kodifikálta s célkitűzéseivel, funkciójának meghatározásával irányt mutatott más országok polgárságai számára is. Azoknak a gazdasági, politikai, társadalmi és történelmi körülményeknek az analízise, melyek okozták, hogy éppen az olasz polgárság volt az, amely a fasiszta munkakódex alkotás terén úgy időheli, mint precizításban a világ polgárságának az élére tudott állni, túlfeszíténé e tanulmány kereteit. Elhanyagolható azonban a Carta del Lavoronak a részletes ismertetése is, egyrészt, mert a fasiszta törekvések hordozói nem hagytak kihasználatlanul egyetlen alkalmat, egyetlen lehetőséget sem, hogy a „munka tízparancsolatát” (Pallai Aladár), ezt a „hatalmas kísérletet az egész munkáskérdésnek új alapokra való helyezésére” (Klebensberg Kuno), e „baráti paktumot a munkaadó és munkás között” (Rossoni), a „fasizmus politikai és szociális eszmekörének ezen alapvető okmányát” (Giuseppe Bottai) polgár és munkás „közkincsévé” ne tegyék. Másrészt pedig, mert ezúttal csupán az elvről van szó, — és még csak nem is az elmélet és gyakorlat felmutatásáról, mert hiszen maga a gyakorlat lényegileg csak annyiban változott, hogy az még intenzívebbé, még kegyetlenebbé, még inkább teljes kiszolgáltatottságot követelővé vált. A fasizmusnál a kizsákmányolás pusztá ténye a mennyiség kérdése, e mennyiség lehetőségének a megteremtése azonban már éppen a Carta del Lavoro révén a minőség kérdése lett. A kettő dialektikus viszonya: a mai Olaszország.

A fasizmust a szocializmus legyőzőjének tekintik. A fasiszták a szocializmus erősségét éppen abban látták, hogy a liberális és demokrata korszakok polgárságai csak bíralták Marx osztályharc elméletét, de nem állítottak vele szembe a munkásság számára egy másik elméletet a tőke és munka viszonyának „megoldására” vonatkozólag. S abban a meggyőződésben, hogy a Carta del Lavoro ezt a más megoldást hozza, úgy vélik, hogy ezzel tényleg ki is húzták a szocializmus alól a talajt. Holott a szocializmus és fasizmus között nem ilyen természetű az ellentét. A szocializmus nem akarja „megoldani” a tőke és munka viszonyát (szocializmus és szociáldemokrácia: ez kettő), hanem ezt a viszonyt meg akarja semmisíteni, avval, hogy meg akarja semmisíteni a kapitalista termelőrendet. A fasizmus viszont meg akarja semmisíteni a megsemmisítőket. S ezzel nem a talajt veszi el a szocializmus alól, hanem ép ellenkezőleg, igazolja a szocializmust a munkásság számára. Az igazolásnak ezt a veszélyét állandóan érzi is, frazeológiájában, módszereiben, formáiban igyekszik asszimilálódni a szocialista mozgalomhoz, „különbül” akarja képviselni az elnyomottak érdekeit, mint a szocialisták (Mussolini a Stabilimento Poligrafica munkásaihoz Rómában 1928. T. 26-án). „tiszteli a kérges tenyeret” (Mussolini Ferrarában 1924. IX. 22-én). „forradalmat” hirtet, „mert ez a szó a tömegekre misztikus hatást

gyakorol” (Mussolini Vallomásai, Emil Ludwignál). Kizsákmányolja gyakorlatilag a munkásságot, elméletileg a szocializmust és átfőrmálja a maga képére, hogy mindkettő az osztályuralomnak ne támadója, hanem védője legyen. Módszere tehát csak részben az erőszak, részben azonban az aldatás és ebben adódik a lényeges különbség a szocializmus és fasiszmus között: előbbi felfedezi a valóságot, hogy azt megváltoztassa, utóbbi elfedi a valóságot, hogy azt fentartsa.

Fenn akarja tartani a mai osztály viszonyt, a termelőeszközök monopolizálását, egy osztály kezében, a tőke elnyomását, a proletariátus elnyomottságát és ezért azt állítja, hogy mindez nincs: illetve ha van, annak a jelentősége elenyésző, a problémák, melyek ezekből a tényekből és viszonyokból adódnak, csak látszatproblémák, álproblémák, kiélezettségük mesterséges és idegen érdekeket, idegen célokat szolgál. S hogy ezeket állíthassa, szüksége van egy magasabb egységre, amely visszaszorítja az idegen érdekeket és célokat, feloldja a látszatproblémákat és felállítja a tények hierarchiáját. Hogy csúcsra elengedhetetlenül szüksége van a fasiszmusnak, azt valamennyi elméleti képviselője belátja: az ellentét közöttük ott van, hogy mit válasszanak ennek a csúcshoz. A termelés, a nemzet, az állam fogalmai azok, melyek az elméleti képzettség foka vagy a taktika parancsa szerint a csúcshoz igényt tartanak. E fogalmak számukra korántsem tisztázottak, hiszen tekintve a fasiszta párt követelte „diszciplínát” egész szokatlanul élesnek keli látnunk pl. azt a vitát, melyet Gino Arias, a firenzei egyetem közjogi tanára, a fasiszta államelmélet reprezentánsa folytat (Die faschistische Staatsreform, 207. l.) Mussolini ama tézise ellen, hogy a tőke és munka közötti konfliktusok elkerülésére a motívum az, hogy: „semminek sem szabad veszendőbe menni a termelésből és a nemzet fejlődési lehetőségeiből” — mert szerinte ez kevés és negatív; valamennyi termelési elem és termelési ág aktív összeműködésére van szükség, a hatalom és az ország gazdasági függetlensége javára. De ebből a példából kitűnik az, hogy ha a csúcs konkrét formát akar ölteni, újabb és újabb elemek kerülnek felszínre és az embernek az az érzése támad, hogy itt csupa spinozistával van dolga, mert legyen az állam, termelés, hatalom, nemzet, szuverenitás, stb., — ez mind csak attribútum, ugyan annak a valaminek különböző nevei, különböző oldalai, a lényeg, amiből e szavakra tartalom sugárzik, nem más, mint maga a polgárság, melynek azonban közvetlenül sohasem szabad megjelenie. Csak így kap értelmet az „önclúság” fogalma is, mert nehéz elgondolni, hogy pl. a termelés önönmagában hordozná célját és valami belső ösztön, metafizikai erő hozhatja mozgásba a munkáskezeket, a gépeket és ontatja a gyárakból az árúk tömegeit. Vagy a hatalom csak azért van, hogy legyen és az állam célja az lenne, hogy állítólagos funkcióit minél tökéletesebben betöltse. A célok és eszközök ez anarchiájából azonban mindjárt rend és értelem teremődik, mihelyt az önclúságot, a magasabb egységet és egyéb fasiszta főfogalmakat lefordítjuk az osztályharc nyelvére és adódik maga az osztályharc, a polgári osztályállam; a profitért való termelés, a termelés biztosítására szolgáló hatalom.

A csúcshozalmakat tehát meghatározni nem lehet anélkül, hogy rögtön osztályfogalmakká ne váljanak, de kodifikálni, kinyilatkoztatni, szentté avatni igen. S ebből a célból kell, hogy felemás legyen a Carta del Lavoro, amennyiben „általános jellegű, úgyszólván elvi kijelentések rendes törvényhozási meghatározásokkal váltakoznak”

(Bottai, 112. l.) S ha Bottai a Carta szövegéhez írott kommentárjaiban megjegyzi, hogy „a nemzet a termelés fejlesztésével nem a gazdasági hatalomnak önmagáért való bírására törekszik, hanem magának a nemzeti hatalomnak a legteljesebb bírását óhajtja”, (Giuseppe Bottai: Carta del Lavoro 155. l.) — ez megint csak metafizikai lepelbe burkolása annak a sajnálatos imperializmusnak, mely nemcsak a munkaerő, hanem annak hordozója lelke feletti uralmát is biztosítani akarja. S amit még inkább ki kell hangsúlyozni e ponton, az az, hogy ez a nemzeti hatalom a Carta szerint nemcsak politikai és gazdasági, hanem egyúttal erkölcsi egység is, mely a fasiszta államban valósul meg. S ha itt Hegel kísért, — sokan állítják: tudatosan, de viszont nem organikusan — ez megint csak az eltérítésre szolgál. S ugyanakkor megjelenik a nemkevésbé elferdített Kant szelleme is, amennyiben az erkölcsiség itt nem hogy azonosságba lenne hozható az eudemonizmussal, hanem éppen ellenkezőleg. Az erkölcsi egység valami elkötelezettséget jelent még pedig a proletariátusra nézve egész pontosan azt, hogy önmagát ne a munkaerő hordozójának, a l'Homme Machinenak ismerje el, hanem ethikai lényegnek; hogy kizsákmányoltsága nem lealacsonyítottság, és kényszer, hanem magasztosság és elhivatottság, hiszen adva van az egység feladata, amelyen való munkálkodás a gazdasági termelés részesévé teszi a megvalósulásban. A munkás tehát, amikor munkás, nem kiuzsorázott pária, — hanem (erre van magyarban is egy jó kifejezés) a „nemzet napszámosa”.

Itt adódik az első hypertrofia, mely, mint később látni fogjuk, a faszizmus főszközei közé tartozik. Az uralkodó osztály a liberálistdemokrata államokban csak egyes termelő eszközzel nem rendelkező rétegeket igyekezett céljai érdekében „felmagasztosítani”, a saját uralmi apparátusához közvetlenül tartozókat (állami hivatalnokokat, tisztikart, tanítókat, stb.), kiemelte őket osztályorsukból, hogy a többiek ellen forduljanak. A faszizmus az egészet kiemeli és nem akar kevesebbet mint azt, hogy az egész proletárosztály önmaga ellen fordítsa önmagát.

A faszizmus szerint tehát a külön érdekek feloldódnak egy „magasabb egységben”, de sem úgy, hogy ez az egység a külön érdekek harmóniáját, sem pedig úgy, hogy szintézisét eredményezze. A faszizmus hivatalos filozófusa, Balbine Giuliano (Der historische Werdegang des faschistischen Gedankens, 88. l.) egész pontosan leszögezi, hogy „az államnak nem kell azért semmivé szétesnie, ha akár egész lakossága alapján államellenes beállítottságot vesz is fel”. Ám itt nem arról a mechanisztikus-demokratikus álláspontról van szó, hogy az egyes érdekek summája tenné az egész érdekét, sem pedig arról a dialektikus felfogásról, hogy a mennyiség minőségbe csap át, azaz az egyes érdekek egy bizonyos ponton egy más érdek egységet alkotnak, amely különbözik az egyesektől, de ugyanakkor azonos is velük. Nem az ellentétek feloldásáról, hanem megmerevítéséről van szó a valóságban, arról, hogy az állam, a magasabb egység, azaz a polgárság érdeke akkor is van, ha az a más érdekeivel feloldhatatlanul ellentétes. A Carta del Lavoro feladata éppen abban áll, hogy ezeket a megmerevített ellentéteket eltakarja és látszadialektikával látszatszintézist teremtsen. A módszei-e a már említett hypertrofia, ami formailag nagyon hasonlít a mennyiségből a minőségbe való átcsapás dialektikus törvényéhez, a valóságban azonban annak ad abszurdum vitele, aminek kettős célja van az egyik, hogy kifordítja a törvény értelmét, a másik, hogy pápább akar lenni a pápánál. A Carta del Lavoro minden egyes alapté-

tele erre szolgáltat példákat.

Itt van elsősorban a szervezkedés kérdése. A szervezkedés a munkásság elsődleges eszköze a polgársággal való szembenállásra. Marx már a *Das Elend der Philosophie*-ban (159. o.) kiemeli a szervezkedés tényének jelentőségét és rámutat arra, hogy „a szervezkedésnek kettős célja van: megszüntetni a munkások egymás közötti versenyét és megteremteni az általános verseny lehetőségét a tőkessel szemben.” Kihangsúlyozza a szervezkedés dialektikáját is, amikor azt írja, hogy „ámbar az ellenállás első célja csak a bérnívó fenntartása volt, a kezdetben izolált szervezetek oly mértékben tömörültek nagyobb csoportokká, ahogy viszont a tőkések egyesülnek megtorlás céljából és a szervezett tőkével szemben szövetségeik fenntartása fontosabbá válik mint a bérnívó fenntartása. Ez olyan igaz, hogy az angol közgazdászok csodálkozva szemlélik, is, miként áldozzák a munkások bérük nagy részét szervezeteikre, holott ezek a nemzetgazdászok véleménye szerint csak a bérnívó érdekében létesültek. Ebben a harcban, e valószínű polgárháborúban egy eljövő ütközet összes elemei egyesülnek és kifejlődnek. Mihelyt ehhez a ponthoz érkeztek, a szervezkedés politikai jellegű lesz.” Később is, Schweizerhez írott levelében erősen hangsúlyozza (*Briefwechsel zwischen Engels und Marx*, 3. kötet, 226. 1.), hogy „a szervezkedés és a belőlük kinőtt Trade Unionok nemcsak mint a munkásosztály szervezkedésének eszközei a burzsoáziával vívott harcban bírnak rendkívüli fontossággal, — ennek fontosságát mi sem igazolja jobban, mint az, hogy az Egyesült Államok munkásai sem nélkülözhetik választójog és köztársaság dacára — de Poroszországban és Németországban általában az egyesülési jog áttöri a rendőralmat és a bürokratizmust, széttépi a cselédrendszert és a nemesi gazdálkodást a vidéken, egyszóval: eszköz az „alattvalók” nagykorúsítására...”

Ilyen perspektívák mellett mi sem volt természetesebb, mint hogy a polgárság igyekezett a munkásság szervezkedését megakadályozni. Ez a törekvés azonban hamarosan hiábavalónak bizonyult. Nem azért, mintha a polgárság relative gyengébb lett volna a munkássággal szemben, hanem azért, mert a munkásság szervezkedése egyezik a kapitalizmus általános tendenciájával. „Minél jobban kifejlődik a modern ipar és a konkurrencia — írja Marx a *Filozófia nyomorúságában* (174. 2.) annál több olyan, elem lép fel, mely előidéz és támogatja az megjelöléseket.” A polgárság nem, vagy csak részben ismeri fel ezt az általános tendenciát és sárga szervezetekkel kísérletezik, hogy konkurenciát csináljon a munkásság szervezeteinek és hogy a munkások egymással való versenyét a szervezetek versenye váltsa fel. A fasizmus volt az, amely a munkásság szervezkedésének jelentőségét a polgárság számára teljes mértékben felismerte. A szervezkedés hipertrofiáját alkotja meg, amikor előírja a szervezkedés, a szindikátusokba való tömörülés köteleességét. A Carta 3. paragrafusa ugyan csak azt mondja, hogy a „szindikalista, azaz szakszervezkedés szabad”, — de mindjárt hozzá is teszi, hogy „csak a törvényesen elismert és állami felügyelet alatt álló szindikátus jogosult törvényesen képviselni a munkaadók és munkások összes kategóriáit, amelyek számára létesítettet. Csak az ilyen szindikátus jogosult érdekeiket az állammal és más ipari szervezetekkel szemben megvédeni, az összes ugyanazon kategóriába tartozókra kötelező munkaszerződéseket létesíteni, járulékokat kivetni... Nem beszélve arról, hogy a járulékokat a szindikátus minden munkástól beszedi, tekintet nélkül arra, hogy beiratja-e magát a szindikátusba vagy sem.

Mi a célja a fasiszta polgárságnak azzal, hogy a szervezkedést nemcsak hogy megengedi, mint a liberális-demokrata polgári állam, hanem még elő is írja, sőt megvalósítja. Ez a cél kettős: először is megy, de tovább megy, végig megy a kitaposott utón: állami felügyeled alá helyezni a szervezeteket, abszolúttá tenni a sárga szervezkedést, másodsor pedig saját hasznára fordítja a szervezet összes funkcióját, melyek azelőtt ő ellene működtek. E tekintetben legfontosabb a kollektív szerződések és ami azzal összefügg, a szervezetek anyagi felelősségének kérdése.

A kollektív szerződés a Carta harmadik hypertrofiája. A kollektív szerződés a munkásmozgalomnak nagy „vívmánya” volt valamikor. Az első rés, amelyet a szabadverseny elvén ütött a szabadversenyes kapitalizmus bástyáján. A polgárság többé nem a szabad piacon vásárolta meg a munkaerőt és „tárgyalt” személy szerint a megvásárlandó munkaerő hordozóival. Leült a zöld asztalhoz a munkásság mint szervezett osztály képviselőivel és kötelezte magát vele szemben bizonyos feltételek betartására. A polgárság természetesen igyekezett kezdetől fogva kibújni a vállalt kötelezettség alól vagy előnyére fordítani azt azzal, hogy a kollektív szerződések lejártát neki kedvező időpontra igyekezett tenni vagy éppen a kollektív szerződések révén próbált a kapitalisták egymásközi versenyében a „szennykonkurrenciától” szabadulni és a kalkuláció biztonságát erősíteni. Egy ponton azonban nem tudta kiküszöbölni a hátrányt, — azt, hogy a kollektív szerződéseknek a munkásság részéről való betartására nem volt meg a kellő anyagi garanciája. Még az angol 1906-os, e tekintetben „leghaladotabb” törvény is kimondja, hogy a bíróság nem tehet pert folyamatba ipari szervezet ellen az általa vagy tagjai által okozott gazdasági kárért, mely a kollektív szerződés be nem tartásából ered. Nos, a Carta elsősorban is kimondja a kollektív szerződések kötelező voltát (III. paragrafus), másodsor pedig törvényerőre emeli a szerződő szindikátusok anyagi felelősségét és pedig, hogy az érvényesíthető is legyen, a szindikátus a befizetett járulékok egy tizedrészét egy ilyen vagyonalap alkotására fordítja. Így válik a fasiszta szindikátus a munkásság elnyomó szervévé, amennyiben a kollektív szerződések betartására törvényesen, illetve állami, karhatalmi segédlettel kényszerítheti a tagokat és így teremt a sztrájkalap helyett sztrájkelleni alapot. A szindikátusok összes funkciói tehát átalakultak a polgárság szolgálatára. Jogos büszkeséggel állapíthatja meg tehát Gino Arios (I. m. 196. 1.), hogy a szindikátusok, mint a munkásság szakmai szervezetei a munkásság járulékait többé nem fordíthatják „romboló sztrájkokra és forradalmi propagandára” és hogy „a törvényhozó a szindikátust az állam segítő szövetkezetévé” (203. 1.) változtatta át,

A fasiszmus azonban még ennyivel sem elégszik meg. Megalkotja a szindikátus mellett a Korporációt, mely — szemben a szindikátussal, melynek működése csak arra szorítkozik, hogy a „kategóriájához tartozó munkaadók és munkások közti jogi egyenlőséget biztosítsa és azok működését fegyelmezze” — már „a különböző termelési kategóriák egységes szervezete és legyenek azok bár munkaadók vagy munkások — a korporáció egyedül képviseli mindannyioknak átfogó érdekeit.”

A korporáció létesítésével „túlhaladtuk a szindikalista eszmekört és szervezetet” — mondja Bottai (I. m. 178, 1.) — „és beléptünk a korporatív mechanizmusba, megvalósítva a korporatív eszmét, amely révén az állam a termelés összes erőit szervezetekbe tömöríti és magasabbrendű célok elérése végett azokat kihasználja igyekszik.” Ennek az elvnek konkrét megvalósulása a kollektív szerződés, amely a fasiszta

jogrendszerben nem egyszerű szabályozója a munkások és munkaadók közötti „munkafeltételeknek, hanem „a munkásod és munkaadók ellenétes érdekeit békéltette meg, alárendelve azokat a termelés legfőbb érdekének- (1926. április 3-i törvény 13. paragrafus). S itt újból elérkeztünk a „legjobb érdekhez”, a „magasabb egységhez”, amely természetesen nem tifri a partikuláris érdekek érvényesülését. Ebből következik a kötelező békéltető bíraskodás intézménye is; a szindikátusi -szervezet csak gazdaságilag- teszi lehetetlenné a munkások számára a sztrájkot, a kötelező békéltető bíraskodás pedig megadja a jogalapot a kapitalistáknak arra, hogy a sztrájkoló munkások ellen mint bűnösök ellen eljárhassanak. „A törvény beavatkozik, hogy a bírót szállítsa”. — szólja el magát D’Ameglio, a La magistratura del lavoro c. tanulmányában (Le assicurazioni sociali c. folyóirat, 2. évf. 1. sz.) és ha meggondoljuk, hogy a törvény végrehajtási utasításai taxatív majd minden okot felsorolnak arra, hogy a kapitalisták a kollektív szerződéseket idő előtt felmondhassák (lásd többek között a 71. és 89. tc-ke), akkor nem nehéz látni, hogy a törvény úgy van megalkotva, hogy a kapitalisták minden cselekedetükért a munkássággal szemben azonnal bírói szankciót kapjanak és törekvéseiknek ne önmaguk szerezzenek érvényt, mint a liberális-demokrata államokban, hanem az állami apparátus közvetlen beavatkozásával.

S ha végezetül alaposabban szemügyre vesszük a Duce „klasszikusának ünnepelt formuláját „az összes társadalmi osztályok jogegyenlőségéről”, mely szerint a munkásosztálynak egyenlő része van a többi osztályokkal a termelés regulálásához — azaz „ellenőrzési joga van az egész nemzeti gazdasági üzem felett” — szembeállítva ezt a jogot a szocialisták követelésével az egyes munkásoknak az egyes privátüzemek feletti ellenőrzési jogára vonatkozólag, „ami a hatáskörök elkerülhetetlen zavarára, a szervezők hatalmi túltengésére és végül is a gazdasági bénulásra vezetne”, — akkor újból megállapíthatjuk a hypertrofia módszerét, amely helyettesíti a mennyiség átcsapását a minőségbe és azzal, hogy a mennyiséget a végtelenbe fokozza, eléri a határt, s kifordítását, a fasiszta szociálpolitikát, amely a polgárság osztályérdekeit szolgálja akkor is, amikor a fentihez hasonló a b s z t r a k t „jogokkal”, „előnyökkel” ruházza fel a munkásosztályt,

Szándékosan emeltük ki a Cartából csak azokat a pontokat, amelyek ezt a módszert illusztrálják. Hiszen nem az e sorok feladata, hogy bizonyítsa, hogy a Carta kapitalista alkotás. Ennek bizonyítására igazán nem nehéz példákat találni, hisz maga a Carta állapítja meg, hogy a „termelő érdeke azonos az állam érdekével” (Bottai 6. 1.), hogy „a termelők jóléte a nemzeti termelőképesség fejlődése”, (u. o. 155. 1.), hogy a munkaadók „különös kötelessége” a termelési költségek csökkentése (u. o. 162. 1.), aminek leghatékonyabb eszköze természetesen a munkabér leszállítása és ugyanekkor, valamint ugyanekkor, amikor elveszi a sztrájkjogot, kimondja, hogy „a munkabér megállapítás kivonatik az általános szabályok köréből és a szerződést kötő felek meg egyezésére bízandó” (167. L), stb. stb. A feladat az volt, hogy rámutassunk, hogy a szociáldemokrácia meg lehet elégedve a Cartával, amely a gazdasági demokrácia általa propagált összes elveit megvalósítja és tökéletesen létrehezza mindazokat a szociálpolitikai „vívmányokat”, melyekért a szociáldemokrácia évtizedek munkáját áldozta, — és hogy levonjuk a következtetést, — hogy ezek a szociálpolitikai vívmányok mindaddig, amíg a kapitalista gazdálkodás fennáll, a polgárság szolgálatára vannak és a szociálpolitikának a tökéletes megvalósítása a polgárság állama által, — legyen az demokratikus vagy diktatórikus,

parlamentáris vagy korporációs, — nem egyéb, mint faszizmus.

Egy ellenvetéssel azonban még számolnunk kell. A Carta tartalmaz olyan pontokat is, amelyek a munkaadók jogviszonyait, nem a munkássággal ugyan, de az, állammal szemben korlátozzák. „Az államért mindenkinek áldozatot kell hozni” — adja ki Mussolini a jelszót; (Szekeres László: Férfiak és tettek az új Olaszországban, 15.), a fasiszta Nagytanács (1927. január 6-án) kijelenti, hogy az új rendszer elvei szerint az államot megilleti az a jog, hogy a termelés és a nemzeti munka szabályait diktálja és bár a korporációk minisztériumában megtartott értekezlet (1927. II. 11-én) figyelmeztet, hogy „vigyázni kell, nehogy lenyűgözően merev igába szorítsák a nemzeti termelést”, — mégis az előbbi nagytanács ülés a korporatív rendszer alapvető tételeit, a következő két követelményben foglalja össze: 1. Az állam előtt minden kategória egyenlő, 2. Az összes polgárok szolidárisak kell, hogy legyenek a nemzeti érdekekkel szemben, ezen két fasiszta követelmény képezi az egyéni jogok korlátait. S a korporatív állam ugyan a magánkezdeményezést tekinti a termelés terén a nemzet érdekében a leghatékonyabb, leghasznosabb eszköznek (Carta 7. paragrafus, 1. bek.), — de a vállalat szervezője a termelés kérdésében felelősséggel tartozik az államnak (7. paragrafus, 2. bek.) és az állam beavatkozási jogot gyakorolhat, nemcsak akkor, amikor hiányzik, vagy elégtelen a magánkezdeményezés, hanem akkor is, amikor az állam politikai érdekei fognak kockán, (9. paragrafus).

A korábbiakból eléggé kitűnik, hogy hogyan kell értékelni az államnak mint az uralkodó osztály hatalmi szervének emez „osztályok felettivé” emelését. De mit jelentenek akkor ezek a megszorítások. — mert megszorítások akkor is, ha a 9. paragrafus kimondja is, hogy a beavatkozás ellenőrzésben, bátorításban, támogatásban vagy közvetlen ügyvitelben ölthet formát, és ha gyakorlatilag a határkérdés úgy mutatkozott, hogy a tönkrement kapitalista vállalatokat az állam átvette és szanálta, az adókból, vagyis a dolgozók terhére. De itt megint csak az elvről¹ kell hogy <szó legyen és ez az elv kétségtelenül az, hogy a kapitalisták bizonyos megszorítások, bizonyos felelőségek alá esnek, melyek a liberális államban ismeretlenek voltak.

És éppen ez a Carta, a fasiszta szociálpolitika második nagy jelentősége. A polgári osztály nem a polgárok számszerű summája, hanem egy újabb egység, amelyhez nem az összeadási művelettel jutunk. A polgári osztály egy új, önálló, szervezett testület, amelynek egyes tagjai esetleg éppoly kevésbé osztályöntudatosak, mint a proletariátus egyes tagjai. A kapitalizmus mai stádiumában, az osztályfrontok kiéleződésében, a kapitalizmus és szocializmus döntő harcának kifejtésében a polgári osztály nem tűrheti, hogy egyes tagjai a maguk szubjektív öntudatában, szűkkörű, közvetlen, pillanatnyi vélt érdekeik szolgálatában keresztessék az osztály egyetemes érdekeit és akadályul szolgálhassanak a tulajdonképpeni harcban. Ezt a magasabb, kifejlődött polgári-osztálytudatot fejezi ki a Carta, amely eltilt és megsemmisít minden külön érdeket, amely nem a polgári osztályuralom szolgálatában áll. A Carta del Lavoro tehát nemcsak a polgári szociálpolitika lényegét tartalmazza, hanem egyúttal a polgárság osztályöntudatra ébresztésének világtörténelmi dokumentuma.

A HITLERIZMUS SZOCIÁLPOLITIKÁJA

Általános felfogás, hogy a hitlerizmus az olasz fasizmus német kiadása; hogy Mussolini nem-exportárának mondott rendszere mégsem állt meg az olasz határnál. Hogy a hitlerizmus tulajdoniképpen másolata, követője, tanítványa, fegyvertársa, stb. a fasizmusnak. Lényegük, elméletük, módszerük és gyakorlatuk egy és ugyanaz. S valóban: kézenfekvő a két országbeli fasizmusnak az összehasonlítása, ha mindjárt nem is azért, hogy a föltétlen azonosság megállapíttassék, aminek alapján olyan messzemenő következtetéseket lehetne levonni, hogy a fasizmus ugyanolyan kemény és kikerülhetetlen törvényszerűségeket mutat fel, mint maga a kapitalizmus» — hogy tehát hiábavaló minden erőfeszítés és áldozat: a fasizmus előretörése adott körülmények között, az állam és társadalom átformálódása a fasiszta elmélet mutatta után, épp annyira társadalmi szükségszerűség, mint a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet, vagy a szociáldemokrácia, „tragikus” szerepe, amelynek össze kell omlani a fasiszta periódusban, akár ellene szegül a fasizmusnak és megteremti az egységfront, akár pedig béketűréssel viseli sorsát. S még kevésbé azért, hogy a különbségek, amelyek a két fasizmus között észlelhetők, a két „nép” faji tulajdonságaira vezettessenek vissza, hogy ezzel is igazolódjék a fasizmus elmélete, amely önmagát nem az osztályra, hanem a fajra, természeti és nem társadalmi adottságokra igyekszik felépíteni.

A z o n o s s á g természetesen megállapítható, még pedig elsősorban a célban: a létében fenyegetett uralkodónendszer megmentésében és fenntartásában, másodsorban az eszközök egy csoportjában: a munkásmozgalom erőszakos letiprásában, az osztályöntudatos munkások szervezeti, ideológiai, sőt fizikai megsemmisítésére való törekvésében. Ezek az azonosságok úgyszólván magától értetődőek, hiszen a fasizmus éppen ezekben találja létalapját és értelmét. Vannak azonban olyan azonosságai is, melyek egyik oldalról azt mutatják, hogy a proletariátus nem tanult eleget a történelemből, így pld. a szociáldemokráciának a magatartása a feltörő fasizmussal szemben a mechanisztikus demokrácia felfogása és az „igazságában való hite, a legalitás fetiszizmusa, stb., — másik oldalról pedig azt, hogy az uralkodó osztály sokkal tanulékonyabb és rugalmasabb, mintsem a proletariátus nagy része feltételezte volna róla. Példa erre a hitlerizmusnak a fasizmustól eltanult és továbbfejlesztett tömeg-megmozgatása, a hatalom megragadása előtti demagógia és a hatalom meghódítása utáni megfélemező a tett ígéretekről; a kísértetiesen ugyanúgy-elbánás a diszidensekkel (az SA-lázadások és Mussolini „legjobbainak” lázadása), a „fasiszta forradalom” gyors likvidálása és az „evolúcióval” való felváltatása, stb. Vannak végül egyszerű á t v é t e l e k is, így; elsősorban a fasiszta s z o c i á l p o l i t i k a alapelméletének a kikölcönzése, amit maga Hitler szegez még 1930-ban a disszidens Gregor Strasser ellen: „Maga a szocializmus kifejezés rossz és elsősorban is nem jelenti azt, hogy az üzemeket szocializálni kell, hanem csak azt,

hogy azokat szocializálni lehet, ha ugyanis azok a nemzet érdeket ellen támadnak. Amíg azonban ezt nem teszik, valóságos gazság volna a gazdaságot szétrombolni... Van már erre egy mintaképünk, melyet minden további nélkül átvehetünk, a fasiszmus! Éppen úgy, mint a fasiszták már megalkották, a mi nemzeti szocialista államunkban is a vállalkozók és munkások egyenjogúságban fognak egymás mellett állni az erős állam pedig konfliktusok esetében dönteni fog és gondoskodik róla, hogy gazdasági harcok a nemzet életét ne veszélyeztessék.” (Braun-Buch 30. o.) A Carta del Lavoro szavai ezek, melyekben nem az a fontos, hogy már jó eleve nyitott ajtókat teremt, amelyek el lehet illanni a szocializálásra tett ígéretnek beváltása elől, — hanem az, hogy ezek a szavak már tartalmazzák a fasiszta ideológia minden fontosabb fogalmát. Az erős állam, a nemzet érdeke az osztályok felett, a munkáltatók és munkások egyenjogúsága az olasz fasiszmus alaptételei és funkciójuk, szerepük, a hozzájuk fűzött tőkés osztályuralkodó várakozások is pontosan megfelelnek az olaszoknak. S ha ebben az azonosságban sok a tudatosság, a kényelemből, vagy tehetőségtelenségből levezethető szándékos átvétel, — mégis fontos megállapítani; hogy ez az átvétel társadalmilag megtörténhetett. A feudális társadalom értetlenül állna szemben például a liberális kapitalista ideológiával, az orosz fiatalság értetlenül áll szemben a ténnyel, hogy a kapitalista országok proletariátusa, a túlnyomó többség, kényrekedvre kiteszi magát a csekély kisebbség uralmának és kizsákmányolásának. Vagy még világosabban: a francia forradalom eszméiről tudomása volt a kortárs-Magyarországnak, de talajt számukra csak a későbbi, a 48-as Magyarország adott. Bizonyos gondolatmeneteknek, eszméknek, törekvéseknek meg kell helyt lenni a társadalmilag megalapozott akusztikájában, a hatáslehetőségek szigorú törvényszerűségeinek vannak alávetve és a szociális appercepció csak megfelelő adottságokon keresztül működhetik.

S hogy a fasiszta elmélet oly sima utat talált a németországi tömegekhez, az azt mutatja, hogy az olasz és német társadalmi viszonyokban, az osztályerők egymáshoz való állásában adaequátóságok uralkodtak. De ugyanígy szolgálnak magyarázatul a különbségekre, melyek az olasz és német fasiszmus között feltalálhatók. Ezek az elméleti különbségek gazdasági, társadalmi, osztályviszonylati konkrét különbségeknek felelnek meg, — természetesen anélkül, hogy e különbségek pontos paralleleljeinek rendszerét lehetne felállítani. Még a közvetlenül észlelhető viszonyok is annyi vonatkozásban érvényesülnek, hogy a legszélesebb alapon lefolytatott analízis is csak a tökéletlen indukció által kapható, teljes érvényre számot, nem tartható eredményt hozhat létre. E tanulmány keretein belül nem is ilyenfajta indukcióról lesz szó, hanem csupán egy általános törvényszerűségnek a felmutatásáról, amelyhez, ha az olasz fasiszmus alapot, akkor a német fasiszmus példákat, kiegészítő színeket adhat. De még mielőtt a különbségek lényegének a felmutatásba fognánk, éppen ennek világosabbá tételére fontosnak látszik egy, az eddig érintett azonosságoknál mélyebbre nyúló azonosságnak a megemlézése.

Honnan adódik ugyanis a lehetőség, hogy mindkét országban ugyanakkor, sőt ugyanolyan aktussal semmisítsék meg a munkásság osztály öntudatos, szervezeti létét, vegyék el tőle, mint osztálytól a levegőt, törjék le, mint osztálynak életmegnyilvánulásait, amikor egyúttal „testvéri ölelésre” hívják. Hogyan lehetséges ez a látszólagos önellentmondás, hogy egyszerre akarja megmenteni, felmagasztosítani egyfelől és leigázni, megsemmisíteni másfelől. A magyará-

zat erre az olasz és német imperializmussal üzőtt demagógiában rejlik. Az olaszországi imperializmus már a fasizmus előtt problémája volt nemcsak a világpolitikának, hanem a reformista szocialista teoretikusoknak is. Keresték a gazdasági motívumait a kétségkívül ésalett imperialista törekvéseknek s amikor ez a gazdaság látszólag arra felelt, hogy Olaszország tőkeexportra képtelen, hiszen még ma is összes állami bevételeinek mintegy 60 százalékát adósságai kamattörlesztésére kénytelen fordítani, sőt dacára a „gabonacsatának” és annak a ténynek, hogy Mussolini szerint „az olasz paraszt szerencsére megszokta, hogy egyszer egyék naponta”, végeredményben még árukban is inkább import-, mint exportnállam, — akkor még Robert Michels (Sozialismus und Faschismus in Italien) is olyan bölcsességhez jut, hogy az olasz imperializmus „ressentiment”-ből, „imitációból” történik, azaz abból a hiúságból, mely azt diktálja, hogy Olaszországnak lépést kell tartania nagyhatalomtársaival, Angliával és Franciaországgal. Betetőzi a demagógiát egy mellék-motívum hypertrófiájával az a tétel, hogy az olasz imperializmus tulajdonképpen népesedési politika, amennyiben a mai olaszországi tulajdonviszonyok mellett Olaszországnak nem áruban, nem tőkében, hanem munkaerőben emberanyagban van túltermelése. S amikor ennek a relatív túlnépesedésnek az ellensúlyozására (miután a kivándorlási politika, a gyermeknevelési költségekben, munkaerőben (adózás szempontjából is), véderőben, a kivándorlót magával vitt, vagy odakint megtakarított tőkéjében az államra nézve mindenképp veszteséggel végződik.) a gyarmatosítási kísérletek lépnek előtérbe, akkor még a szocialista Antonio Labriola is szolgálatába áll ezeknek a törekvéseknek. Az olasz nacionalista imperializmus, éppen úgy, mint később a liáborús beavatkozásra való uszítás, proletár jelszavak alatt született meg; képviselői így állították fel a tételt: ami a proletariátusnak a burzsoázia, az nekünk (olaszoknak) a francia, angol, amerikai: a gazdagok, akik a mi ellenségeink. A háború előtti gyarmati politikában a burzsoáziának és a reformista szocialistáknak az egységfrontja egyik nem elhanyagolható motívuma annak a lehetőségnek, amely a fasizmusban valósult meg az osztályharc felfüggesztése, az osztályellentétek látszólagossá deklarálása révén. Még erősebb motívum adódik hasonló, gyors tempóban előállott helyzetben a németországi események számára. A háború előtti német imperializmus „klasszikus” tőkeexport-imperializmus volt; a háború segítségével az entente-imperializmus megsemmisítette a német imperializmust eredeti formájában, de megteremtette a gyarmatok elvételével, a jóvátételi kötelezettségekkel, a külföldi kölcsönökkel az „olasz”féle imperializmust. A tőke exportból tőkeimport lett, a német munkásságból, amelynek széles rétege élvezte az extra-profitot a háború előtt, gyarmati munkás, amelyet nemcsak a német burzsoázia, hanem a német burzsoáziának nyújtott kölcsönök és a német vállalatokba bevonult külföldi tőkék révén a külföldi kapitalizmus is kizsákmányol. A német burzsoáziának tehát egyfelől meg volt adva a lehetőség, hogy a munkásság gazdasági helyzetének romlását a külföldi tőke kizsákmányolásával okolja meg s ezzel egységfrontot igyekezzék teremteni a munkássággal az entente imperializmus, a Versailles és az ezeket jogilag elismerő „Novemberverbrechen” reprezentánsai ellen, — másrészt pedig ennek az egységfront-megteremtésnek ideológiai előfeltétele azoknak az einémitása, akik rámutatnak, hogy a kizsákmányolás láncolatában a német burzsoázia nem ugyan az utolsó láncszem, de láncszem, — és a német imperializmusban bekövetkezett funkció változás akként tükröződik,

hogy a gyarmatvá süllyedt német munkásság által létrehozott extra-profitot a német burzsoázia kapja a nemzetközi burzsoáziától azokért a szolgálatokért, melyekkel a német burzsoázia a maga állami erőszakszervezeteivel és inflációs, stb. politikájával a német munkásság gyarmatvá süllyesztését elvégezte, A hitlerizmus „újjáéledt” imperializmusra belátható időn belül nem kerülhet sor, népesedési politika címén. kapcsolódik szorosan az imperializmus módszeréhez. Hitler a NSDAP programjához fűzött, 1930 márc. 6-ról keltezett „párthivatalos-nyilatkozatában a pártnak a parasztsághoz és mezőgazdasághoz való viszonyára vonatkozólag” pontosan leszögezi, hogy „nagyban táp- és települési-területet előteremteni a növekvő német nép számára a német k ü l p o Űtik a feladata.” (Gottfried Feder: Das Programm der NSDAP, 10. o.) Ami már most az említett különbségeket illeti, két alapvető különbségnek az állandó szem előtt tartása szükséges ahhoz, hogy az, olasz és német fasizmusok eltérő vonásai magyarázatot nyerjenek. Az egyik általános-gazdasági, objektív, — a másik osztályviszonylati, szubjektív. Az egyik az a tény, hogy Olaszországban a fasizmus előretörése idején a háború utáni konjunktúra-periódus kezdetén voltak, A háború okozta ziláltság a termelésben még nem rendeződött el, nyersanyag beszerzés, forgalom, finanszírozás, piac, valutaviszonyok a legteljesebb káosz képét mutatták, a munkásmozgalom spontán akciói, sztrájkok, gyármegszállások, a munkabéreknek a munkástanácsok által való meghatározása stb. a kapitalizmus számára lehetetlenné tett minden biztos kalkulációt és megakadályozta, hogy a burzsoázia előkerüljön a kezdődő konjunktúra kihasználására. A helyzet világos volt: vagy forradalom útján el fog következni a szocialista termelésre való átmenet, vagy a burzsoázia fegyveres ereje, fog „rendet”,-illetve az „akadálytalan termelési” lehetőséget teremteni. A forradalmi mozgalom a munkásság szindikalista beállítottsága, az állam problémájának fel nem ismerése és a reformista vezetők miatt félúton megállt, elakadt, a munkásság kivonulván a megszállott gyárakból maga számolta fel a megkezdett forradalmat és félig elvégezte a munkát, amelyet a fasizmus aztán befejezett. Ezzel szemben a német fasizmus kifejlődése, majd uralomrakerülése a kapitalizmus strukturális válságának időpontjára esik. A helyzet a német kapitalizmus számára ie tarthatatlanná vált, hogy a fordulat érkezett, — proletár forradalom, vagy fasiszta diktatúra — azt mutatták a sorozatos eredménytelen választások és az osztályok és pártok késhegyig menő harca. A proletárforradalom nem következett el, — a kommunista párt egyedül nem volt képes megcsinálni és az egységfront megteremtésére való törekvése a szociáldemokratapárt ellenállásán megtörtött. A forgalmi sztrájk, amely az akcióban való egységfrontot célozta, azzal, hogy a szociáldemokrata párt visszatartotta tömegeit a résztvételtől, nem tudott általános sztrájkká és utána fegyveres felkeléssé kifejlődni, — s ezzel az iniciatíva a fasizmus kezébe került. Győzelem Olaszországban és győzelem Németországban, — a lényeg azonban mégis az, hogy az olasz fasizmusnak a konjunktúra kezdetén szüksége volt a munkásság» »fcéles tömegeire mrnt munkásokra, — a hitlerizmus a válságban nemcsak, hogy nyomasztó ballasztnak érzi a munkanélküliek tömegeit, hanem még saját aktív párthívei elhelyezése céljából is kénytelen kitenni az üzemekből a „marxista”, kevésbé megbízható munkásokat. A második lényeges különbség pedig az, hogy Olaszországban annak idején. nem volt egy erős, osztályöntudatos proletárpárt, — Németországban pedig van.

Ezekből a különbségekből azután lényeges következmények hárnak az olasz és német fasizmusok egész ideológiájára, de különösen szociálpolitikai beállítottságára. Mindenekelőtt az olasz fasizmus elismeri az osztályok létezését; törekvése csak abban áll, hogy a közöttük fennálló ellentétek jelentőségét kisebbitse, magasabb egységbe feloldja. A német fasizmus azonban tovább megy: tagadja az osztályok fennállását, külön érdekeiket; az osztályharc nem egyéb, mint „zsidó-marxista kitalálás” és a termelésben elfoglalt szerepet nem az határozza meg, hogy a termelő milyen viszonyban van a termelőszközzel, annak tulajdonosa-e, vagy nem. Az egyetlen különbség csak abban áll, hogy az egyik szellemi, a másik fizikai munkát végez. Hogy ezt a felfogást végigvezethesse, kénytelen különbséget tenni személyes tőkés és személytelen tőkés között. Ez utóbbi, amely részvénytársaságok formájában jelentkezik és amely tulajdonképpen azért nem jelenik meg a színen, mert nem dolgozik, hanem csak a kamatból él, — ami egyébként egyértelmű a zsidó tőkével — ez káros a nemzet életére, abból tehát kikapcsolandó: éppen, mert zsidó. A másik tőkés, a — vállalkozó, — „aki magas feladatának, mint a gazdaság vezére tudatában van, az ilyennek már erkölcsi személyiségnek kell lennie, legalább is közgazdasági értelemben. Az ő feladata elsősorban is a nép igazi gazdasági szükségleteit megismerni, — gyakran mint feltaláló személyesen végzi el ezt a pionír munkát, — azután a legjobb és legolcsóbb termelési eljárást kell kikutatnia, az árral a legalsó határig kell elmennie, hogy termékeit bevezesse, kifogástalan árut kell szállítania”, stb., stb. — így jellemzi őt Gottfried Feder, a NSDAP programjának megalkotója és kommentátora, a párt theoretikusa (Das Programm der NSDAP, 46—47. o.), és midőn még megjegyzi, hogy az ilyen vállalkozó számára azután, anélkül, hogy mindenáron a profitra törekednék (mert szerinte az ilyen vállalkozó célja a „szükségletkielégítés”) a nyereség egészen „magától jön”, — ugyanakkor konkrétan meg is mondja, kikre gondol: „A legkiválóbb és legismertebb példa erre az ilyfajtajú vállalkozóra Henry Ford; de nem kevésbé nagyok e tekintetben a mi nehéziparunk igazán nagy megteremtői, Krupp, Thyssen, Abbé, Mannesmann, Siemens, hogy csak taláalomra néhányat nevezek.” Hogy e felfogást komolyan kell vennünk és hogy micsoda szociális és történelmi perspektívák nyílnak e szavak által, azt igazán csak akkor ítélni lehet meg, ha meggondoljuk, hogy többek között Heinrich Ströbel, a német szociáldemokratapárt egyik vezér nagysága is Fordért így lelkesedik: „Henry Ford — anélkül, hogy sejténé — a szocializmus leghatalmasabb és legszívesebben látott szövetségese. Az ő tettei megcáfolhatatlanul igazolják a termelés hatalmas fokozásáról való szocialista felfogást, mihelyt oly gazdasági organizátorok, mint Ford, veszik kezükbe az ügyeit.” (Freie Presse.Erberfeld-Barmen, 1925 IV. 9.) Ennek az elméleti egységfrontnak megnyilvánulásait a szociáldemokrácia és hitlerizmus között, valamint a vállalkozó mint a termelés vezére szerepét a maga messzire vezető jelentőségében még lesz alkalmunk látni. Most egyelőre csak annyi a fontos,^ hogy az osztályviszonyok meglazításának, sőt teljes megszüntetésének jeleivel állunk szemben, amely nem áll meg a tétel ki nyilatkoztatásával, hanem azon van, hogy tételét a valóságba is átvigye.

Hogyan történik ez az átvitel, hogyan konkretizálódik az osztályviszonyok meglazítása? A hitlerizmus az analógiát valóságnak veszi és amikor arra a megismerésre jut, hogy a kapitalista társadalomban a kispolgárság (azaz kisparaszt, kisiparos, szabadfoglalkozású és intel-

lektuel) az a réteg-, amelynek osztályhelyzete nem pontosan meghatározott amelynek keretén belül még viszonylag- érvényesülhet a társadalmi kapillaritás, — akkor feladatul tűzi ki, mint az osztályellentétek megoldását a kispolgárság erősítését, valóságos termelését. A burzsoáziának, amennyiben tömegmozgalomra van szüksége, a kispolgári rétegek a faltörő kosai. Az ellenforradalom aktív véghezvitelét kispolgári elemekre bízta és csak miután pozícióit megerősítette, lép megint az előtérbe. Ez történt Magyarországon, ez Olaszországban és ez fog történni Németországban is. Egyelőre azonban még a kispolgár ágál a színpadon és nem látja, hogy mi megy végbe a kulisszák mögött. A színpad pedig azt mutatja, hogy a hős a kispolgár, akit fel kell emelni és a happy en db. ez kell segíteni. A Programm 16. pontja megteszi ebben az irányban az első lépést: „Követeljük egy egészséges középosztály megeremtését és fenntartását, a nagy áruházak azonnali községi üzembe való vételét és a kisiparosok számára való olcsó bérbeadását, a kisiparosság legmesszebbmenő részesítését az állami, vagy községi rendelésekben.” Megtoldja Hitler a már idézett párt hivatalos nyilatkozatában a parasztságra vonatkozólag (6. pont): „Az életképes kis és középparaszti birtok nagy száma... mindenekelőtt fontos”, — rákontráz Feder (Programm 13. a): „Egészséges, erőteljes parasztságra van szükségünk, amely mentes minden kamat-rabszolgaságtól és adóbólsevizmustól”, és általában is (50. o.) „lehetőleg sok önálló existencia alkossa az államot”, mert „százezer szabad önálló cipésmester pl. gazdaságilag és állampolitikai szempontból is jobb, mint öt óriási cipőgyár”. Természetesen hiábavaló lenne vitába szállni ezzel a programmal és rámutatni arra, hogy a kapitalizmus általános tendenciája éppen a középrétegek elproletarizálódását hozza magával, tehát ha a NSDAP ez ellen a tendencia ellen akarna síkra szállni, akkor a kapitalista gazdasági rendszer és magántulajdon ellen kellene harcolnia, nem pedig annak elvi alapjára helyesskedni, mint azt a nemzeti szocializmus alapvető munkájában Feder (Der cleutsche Staat auf nationaler und socialer Grundlage) 8. pontjában teszi: „A nemzeti szocializmus alapvetően elismeri a magántulajdont és azt állami védelem alá helyezi.” A kispolgárság erősítésénél nem a kispolgárságról van szó, „a kispolgári lét negáció úgy a proletariátussal, mint a burzsoáziával szemben, — nem-osztály — és a cél nem az, hogy ez a nem-osztály az előbb említett osztályokkal dialektikus viszonyban állván, szintézist, a totális osztálytársadalmak alkossa, — hanem éppen ellenkezőleg: hogy megmerevedjen negáció, nem-osztály voltában és hypostazálja önmagát, mint az egész társadalmat, a totalitást. És ezzel e világképből valóban kiküszöbölődöttnek látszik az osztályellentét, az osztályharc és elfoglalja helyét a „Werkgemeinschaft, amely a társadalom építményéről alkotott univerzalisztikus képzetének a gazdaságpolitikai visszfénye. Minden munka, minden alkotás az általánosság számára való szolgálattétel magasabb gondolata keretében állhat meg.” (Feder, Programm, 50. o.) A kispolgár univerzalisztikus látóköre ez, amely igényt tart rá, hogy a mikrokozmoszban meglássa a makrokozmoszt és a maga szűk horizontját a világ végének hihesse. A burzsoáziának szüksége van erre a kispolgár-tenyészetre: az erős kispolgárság, amennyiben a burzsoázia el tudja érní, hogy benne, illetve államában lássa boldogulásának hátvédjét, amint ez Németországban általában véve sikerült is neki, természetes ellensúlyul szolgál a proletariátussal szemben; másrészt pedig a kispolgári rétegek még akkor sem lépnek fel olyan igényekkel az állammá, illetve a burzsoáziával szemben, ha érzik a kapitalizmus válságá-

nak rájuk nehezedő súlyát. Mert a kispolgárság nem „osztályöntudatos” nem lép fel szervezetten, nem juthat eszébe, éppen osztálybizonytalanságánál fogva, hogy munkanélküli segélyt, stb. követeljen, a legtovább ha elmegy, az az adó elengedésért folytatott harc, azaz a harc az adóknak a kispolgárságról a proletariátusra való áthárításáért, aminek a burzsoázia lehetőleg nem áll ellent, erősítvén ezzel is a kispolgárság és proletariátus közötti antagonizmust. A kispolgárság bármilyen ellenzéki támadása is tehát nem a burzsoázia profitja ellen irányul, azaz a burzsoáziát nem osztály voltában támadja, így támadása nem létében fenyegeti az uralkodó osztályt. Amíg tehát a proletariátus nem ragadja magával a forradalom viharában (és ez általában egész rétegekre és nem egyedekre vonatkozóan csak ebben sikerül) a kispolgárság egyes rétegeit, addig a kispolgárság, legyen bármilyen „szélsőséges”, bármilyen „ellenzéki”, a burzsoáziára nem jelent veszélyt. Ezért nincs jelentősége a hitlerizmus uralomra kerülés előtti támadásainak, a kapitalizmus ellen, — még ha nem is korigálta volna magát arra, hogy ő mindenkor csak az idegen tőkét, a nem dolgozó tőkét, a spekulációs tőkét gondolja. (L. többek között Hitler nyilatkozatát a Programm sokat vitatott 17. pontjához 1928. ápr. 13-ról stb.) Más oldalról viszont a fennálló társadalomért „lelkesező” kispolgárság jó szolgálatot tehet a burzsoáziának, falaz a diktatúrának, „tömegszentesítést” nyújt a rémuralomra és mindennapi érintkezéseiben (mert a burzsoázia és proletariátus között ez az érintkezés nincs, illetve csak osztályviszonylatban van meg) inficiálja a gyenge lábon álló proletár rétegeket. Ebben a perspektívában azután nem önellentmondása a hitleri kapitalizmusnak, hogy gazdasági törvényszerűségei ellentmondásai ellenére olyan intézkedéseket hajt végre vagy enged meg, melyek a kispolgárság előnyére, társadalmi helyzetének megerősítésére irányulnak.

Mert ha kispolgári beállítottságú a NSDAP. 25 pontból álló programja, úgy százszorosan az az a két pont, amely a szociálpolitikával foglalkozik. Mert felveszi ugyan (21. pont) programjába az anya- és csecsemővédelem mellé a fiatakorúak munkától való eltiltását, de ezt nem szociálpolitikából, azaz a „munkaerő védelmére” teszi, hanem — mint a pont befejező részében világosan olvasható — militarista megfontolásból. Ténylegesen szociálpolitikai intézkedéseket csak a 14. és 15. pont követel (14.: Követeljük a nagy üzemekben való nyereség részesedést, 15.: Követeljük az öregség-biztosítás nagyarányú kiépítését.) Hogy az utóbbi milyen kispolgári tendenciákat takar, (egyébként is a weimari alkotmány soha be nem váltott ígéretei közül van kikölcsönözve) világos. És pedig világos akkor, ha emlékezetbe idézzük mindazt, amit ennek a pontnak tartalmaznia kellene, ha nem volna kispolgári osztálytartalma. Mert bizonyos az, hogy a proletár élete fölött is sötét árnyékot vet az öregség bizonytalansága, sőt lényegében csak is őt érinti, hiszen a munkabérek az imperialista-kapitalizmus korszakában, a racionalizálás, az ipari tartaléksereg rohamos növekedése következtében már nem tartalmazzák többé sem az utód-munkaerő nevelési költségeit, sem a család fenntartásának költségeit, sem azt a lehetőséget, hogy a munkás öreg napjaira valamit is félretellessen. A munkabérből legfeljebb az elhasznált munkaerő egyik napról a másikra való regenerálására telik s így az öregség, a munkából való kidőlés fenyegető réme ma sokkal elevebb, mint volt bármikor; helyesebben elevebb volna, ha a probléma abból állna, „hogy a munkás mit teygen, ha munkaképtelenné válik. A fenyegető rém azonban ma nem ez, — hiszen a munkában lévőkre a Bedaux és

egy eb munkamódszerek mellett ez az öregség úgy sem vár, — hanem a munkaképes munkásoknak a munkanélkülisége. A munkanélküliség elleni biztosítás volna az öregségi biztosítás mellett vagy helyett a proletár követelés; erről azonban a programúiban nincsen szó és amikor Feder (Programm 16. o.) kénytelen legalább előszavakban, előmagyarázkodásokban ezt a problémát érinteni, akkor csak taktikai okokból nem lép fel nyíltan ellene, csak „vállvonogatásⁱ-a van arra a kérdésre, amelynek meglevő pénzügyi terheit az előbbi kormányok bünei büntetésének tekinti, viszont elvileg nyíltan leszögezi, hogy „önmagában véve nem az állam feladata, hogy munkaképes embereket államköltségen tartsanak el”. Az öregségi biztosítás programma csak eltérítés a tényleges problémáktól és funkciója abban van, hogy a kispolgárban szociálpolitikai reményeket és illúziókat keltsen.

Az öregségi biztosításnak a maga izolált formájában való felvételét hatásában passzívnak kell jelölni, mert a ma megoldatlan problémáival vívódó proletariátust alapjában véve nem érinti, viszont azon túl, hogy a kispolgárság „nyugodt öregségéhe” vetett hitét erősíti és ezzel egy okkal több, hogy ne keresse existenciájának végleges biztosítását a proletár megoldásban, a kritikáját sem hívja ki lényegesebben maga ellen. Ezzel szemben aktív támadásnak kell megjelölni a proletár koncepció ellen a másik említett szociálpolitikai pontot, a nyereségrészesedést. Ez a követelés elavult rekvizitum a szociáldemokrácia „gazdasági demokrácia” néven ismert fegyvertárából és ezen a ponton mutatkozik meg legvilágosabban az, előbb említett egységfront a szociáldemokrácia és hitlerizmus közt és az osztályöntudat és osztályharc elleni támadásban, amit ez az elmélet jelent, a különbség nem a minőségben, hanem a mennyiségben, tempóban és intenzitásban van. A gondolatmenet itt is, ott is a gazdasági egység fogalmán épült, amely konkrét megjelenésében nem más, mint a termelés egysége: a termelés értelme és célja pedig nem a profit, mint a marxizmus tanítja, hanem a termelésben résztvevők együttes boldogulása (Programm 45—51. o.) A prosperitás egyformán érdeke a munkáltatónak és munkásnak, a konjunktúra egyforma előnyöket, a dekonjunktúra egyforma hátrányokat rejt magában. Amíg azonban a munkás mint bér munkás jelenik meg a munkaerőpiacon és munkája ellenértékeképpen bért kap, addig az ellentét a munkáltató és munkás között, dacára a deklarációnak és ünnepi nyilatkozatoknak, megvan, mert amíg vevő és eladó van, amíg a munkaerő árú, addig az ellentétes érdekek is fennállanak: a munkásság minél több bért és minél rövidebb munkaidőt, a burzsoázia pedig ennek éppen az ellenkezőjét akarja. A szembenállás gyökere tehát a bérrendszerben van: meg kell tehát szüntetni, de úgy, hogy azért a termelés struktúrája (a termelő eszközök monopolisztikus birtoklása egy osztály által) ne változzék meg. Ellenben a munkásnak a termelésben ne mint munkaerőnek legyen része: illetve ne a termelő eszközzel és nyersanyaggal alkosson egységet, hanem magával a termelővel: a munkaerő ne árú legyen, hanem tőke, és a munkás, amikor részt vesz a termelési munkában, ne az elhasznált munkaerő helyreállítására szolgáló bért, a csereértéket kapja meg, hanem mint munkaerőt, tőkeként befektető társ a profitban részesedjék. „Teljes részt akarunk annak a hozamából, amit az ég adott nekünk és amit mi kezünk és agyunk munkájával alkottunk. Ez az igazi szocializmus”, — kiált fel patetikusan Goebbels (Der Nationalsozialismus. Fragen und Antworten für den Nationalisten) és hozzátehetjük: kispolgári szocializmus, „nemzeti

szocializmus”. Mert ebben a „társulási rendszerben” a termelési konjunktúrának nem a béremelésben, hanem a nyereségrészesedés, az osztalékok nagyságában kellene megnyilvánulnia, — a bércsökkenés viszont természetes következmény volna (ami ellen tehát nem tanúsíthat a munkásság ellenállást), ha a termelés nem mutat fel renitabilitást. A nyereségrészesedés intézményével tehát a munkás a termelés kockázatát teljesen magára vállalná: s amellett együtt reszketne a profitért a munkáltatóval, együtt igyekezne megoldani a termelési krízist, — s ami Hitlernek legszebb álma „az átkozott marxisták” elleni küzdelemben, együtt harcolna a kapitalistával az ellen, aki az ő harmonikus viszonyukat és ezt a viszonyt szabályozó rendet megbontani igyekszik. így hozná létre a hitlerista szociálpolitika nyereségrészesedése a maga pszichológiai hatásait. A munkásban polgári ambíciókat ébresztene s ha ténylegesen, osztályhelyzeténél fogva továbbra is proletár marad, gondolkodásában, ideológiájában, átmenne a másik oldalra. Maga a hitlerizmus is tisztában van vele, hogy az egész osztály átmenetéről, aminek a látszatát akarja keltetni a hitleri szociálpolitika, szó sem lehet: a proletariátus csak a munkája után, munkaereje eladásából élhet, akármilyen nevet is adnak neki. Ellenben újjá éleszti a szabadversenyos kapitalizmus kispolgári életideáljait, a „karriert”, az „erős akarat” self made mailjeit, egy új réteget a munkásságon belül, amely felváltja a munkásmozgalom extraprofitja élvezetében a „szabad” szakszervezeti bürokráciát, a kapitalizmus titkos szövetségeseit, a hitlerizált szakszervezeti bürokráciával, a kapitalizmus nyílt szövetségeseivel!

Hogy a hitlerizmusban a „ munkáskérdéssel” kapcsolatosan miniig csak erről a kis felső rétegről van szó, az kitűnik nemcsak a fasizmus eddigi gyakorlatából, hanem „elméleti” állásfoglalásából is. Hitler a Strasserrel folytatott vitájában pontosan megmondja: „a munkások nagy tömege semmi mást nem akar, mint kenyeret és játékot. Nincs érzéke valamely eszme iránt és mi sohasem számíthatunk arra, hogy a munkásokat lényeges mértékben megnyerjük. Mi az új uralkodó réteg kiválogatódását akarjuk, amit nem hajt a szájalom morálja”. (Braun-Buch 29. o.) S ezen a ponton elérkeztünk nemcsak a hitleri szociálpolitika legfőbb problémájához, hanem egyúttal — Nietzsche-hez is. A legfőbb probléma a már érintett különbség a német és olasz fasizmus között, amit ez utóbbi hívei a két nép, a két faj közötti különbségből akarnak levezetni. Nincs értelme őket ezen a — mondjuk — metafizikai úton követni, elegendő cáfolatukra anélkül, hogy a faji problémát még csak érintenénk is, rámutatni arra a pleonazmusra, amibe lényegében minden ilyen gondolatmenet vezet. Minden egyes jelenségre külön egy-egy faji tulajdonságot felfedezni, — ez nemcsak, hogy nem magyarázat a jelenségre, hanem egyszerűen ugyanannak az elisméltése más szavakkal. Márpedig itt két lényeges dolog magyarázatra szorul. Az egyik az, hogy az; olasz- fasizmus a Carta del Lavoro-ban az üzemi munkában bizonyos demokratikus fikciókat állít fel, sőt az állammal szemben a felelősséget éppen a „vállalkozóra” hárítja. Ezzel szemben a hitlerizmus az üzemen belül is a Herrenmoral-Sklavenmoral álláspontjára helyezkedik és az előbbi képviselőit Goebbels szavával élve, a „munka új nemeseit” (Braun-Buch 131. o.) a tömeg fölé igyekszik emelni. Ennek a kiemelésnek is osztályelmosó szerepe van, amikor a „kapitalista” fogalmát a „vállalkozó” fogalmával helyettesíti. A „vállalkozónál” ugyanis nem az volna a lényeges, hogy termelő eszközzel rendelkezik, hanem, hogy egyéni, megint csak nem társadalmi, hanem természeti

tulajdonságainál, veleszületett képességeinél fogva, amire lehetőséget a nemes (germán) fajhoz való tartozás nem kis részben nyújt, kiemelkedik a többi közül, azaz a tömegek feletti uralkodásra nem a termelő eszközök monopóliuma, hanem szellemi magasrendűsége jogosítja. Ebben az esetben micsoda értelmetlenség volna, ha a munkások, a szellemiekben alacsonyabbrendűek lázadoznának a vállalkozó, a termelés spiritus rectora, irányítója, a munkalehetőségek megteremtője s ezzel éppen az alacsonyabbrendűekről gondoskodó, azoknak munkát és megélhetést adó ellen. A kizsákmányolásból így gondoskodás, az elnyomó kapitalistából páter familias lesz, a munkások osztálygyűlésének ilyen perspektívák mellett fiúi szeretetté kell átváltoznia. Az apa, a vezér szeretete viszont nem lehet a szánalom érzésével telített, az apának, a vezérnek irányítania, uralkodnia kell, diktátori hatalmat kifejtenie, (természetesen gyermekei, alattvalói, a köz. érdekében.) A vállalkozó „vezérségének” ilyen alapon az üzemben korlátlanul helyre kell állnia, — mondja dr. Ley, a „Német munka védelmére szóló akcióbizottság” vezetője, a „Grundsätzliche Gedanken über den ständischen Aufbau und die Deutsche Arbeitsfront” c. cikksorozatában (Völkischer Beobachter 1933. június 8—10), — mert szerinte a „rendi felépítés első kelléke, hogy az üzem természetes vezérének, azaz a vállalkozónak ismét kezében legyen a teljes vezetés... dönteni egyedül a vállalkozó dönthet”, — természetesen a bért illetőleg is, ami úgy érhető el, hogy a múlt „merek” kollektív szerződéseinek „oly elevenné és rugalmassá kell lennie, amennyire csak lehetséges”. A munkások magasabb bérekért való harcát is el kell tiltani, mert az nem más, mint a „pénzvágy” kifejezése. „Mi tudjuk — írja dr. Ley — hogy a profitszellem mennyire hatalmában tartja az embert, mi tudjuk, hogy mennyire eleven minden emberben a pénzvágy. Az egyik több bért akar, a másik több osztalékot...”, amivel újabb dokumentumát szolgáltatja a fasizmus alaptételének, hogy a munka« és munkáltató egyugyanazon osztályszinten mozog, bér és profit között csak mennyiségbeli különbség van és a magasabb bérré való törekvés az emberben az a „Schweinehund”, amelynek — „magasabb erkölcsi és állampolitikai okokból” — „ha másképp nem megy, akkor brutális korlátokat és határokat kell szabni”.

A nietzschei Herrenmoral eme nemes képviselői, Hitler, Ley és a többiek tehát végeredményben mint a kérlelhetetlen osztályelnyomás és munkákizsákmányolás bajnokai álcáznának le, ha filozófiai palástjukból kifejtjük őket. Ugyanerre az eredményre jutunk persze akkor is, ha az olasz Carta del Lavoro intézkedéseinek a lényegét tekintjük; és a módszerek különbsége nem azért adódik, mert az északi germán szellem a németekben tökéletesebben nyilatkozik meg, mint az olaszokban, — amennyiben pld. Kurt van Emsen, szerint (Adolf Hitler und die Kommenden, 10. o.) „maga a fasizmus semmi mást nem jelent, mint Olaszország germanizálását” és „Olaszország a fasizmussal egyszerűen a germán erényeket vette át”, — hanem azért, mert az olasz munkakódex-alkotás idején a kapitalizmus bizonyos átmeneti konjunktúrát élt át, amikor tehát a fellendülő ipar felszívta az ipari tartaléksereg egy részét, egy szóval a kapitalizmusliaink munkásakra volt szüksége, — a német fasizmus viszont a milliós munkanélküliség idején bátran követheti a munkaerővel való „rablógazdálkodás” politikáját (v. ö. Kovrik Béla: A magyar szociálpolitika igaza 6. o.) és megfelelő erőszakszervezeti apparátus segítségével kitermelheti magából a „hadd hulljon a férgese” szociálpolitikai elméletét. Az „erőseké”, a Herrenmoral követője, a szánalomerkölcs-

tői menteseké, a „vállalkozóké” kell, hogy legyen a hitlerizmus, a Keventlowi „német szocializmus” világa, amely a munkás kérdést pozitív irányban Hugó Stinnes ama javaslatával akarja megoldani, amelyet a birodalmi gazdasági tanácsban adott elő: „sürgősen kívánatos, hogy a munkásság legderekabbjai és legtehetségesebbjei már fiatal éveikben kinőhessenek osztályukból, mert a felsőbb rétegekben sok az elhasznált vér és a munkásság elhasználatlan derék elemeivel való fel frissítése már valósággal szükségletté vált.” (Graf E. Reventlow *Deutscher Socialismus*, 193. o.) Ez más, mint a liberális kapitalizmus szabadversenye: „Wer Knecht ist, soll Knecht bleiben!” – hangzik a Hitlerelmélet alap gondolata (F. G.: *Die Abschaffung des Klassenkampfes» Probleme des Faschismus. Der Gegenangriff*, No. 12.), ami annyit jelent, hogy az a munkás, aki nem képes felemelkedni a nemzeti gondolathoz, aki külön érdekeket (osztályérdekeket) követ, annak nincs helye a nemzet testében, az idegen, amelynek a „homogén” német népből ki kell válnia, fizikailag el kell pusztulnia. „A nemzet megvalósításának követelménye, valamennyi nemzettagnak megnyerése, a totális nemzet valóságába való bevonása” — írja Rohan herceg (Európai forradalom, Magyar Szemle 1933 október 108. o.) Ez a nemzettest azonban a „kiválogatás rendszerében” valósul meg, mert „nem az egyenlőség fikciója alkotja a nemzeti közösség törvényét...” „nem az uniformizált tömeg, hanem a közösségérzet által megkötött személyiség és a közösség, amely a vezért, mint saját legmagasabbrendű megvalósulását örömmel ismeri el, akaratának magát természetszerűen aláveti” (u. o. 109. o.) A nietzschei germán romantika állítólag természeti-biológiai törvények és az olasz fasiszmus adják a hitleri szociálpolitikai elmélet motívumait, melynek lényege az, hogy a német finánctóke a kapitalizmus válságában nem keres a legcsekélyebb engedelményre sem a munkásság gazdasági helyzetének javítására, nem képes munkába állítani a munkanélküliek milliós tömegeit, — ezért „méltatlanokká” degradálja őket az életre. kiválasztván belőlük azt a réteget, amelyre még szüksége van a redukált üzemek fenntartásához és az autarkizált termeléshez és új nemességgé keni fel, hogy az egyedül tőle várja üdvét és kiváltságait. Az olasz szociálpolitika azt mondja a munkásnak: légy állampolgár: a német szociálpolitika ezt: légy kispolgár, — vagy pusztulj.

ROOSEVELT MUNKAKÖDEXE

Hogy az európai munkásközvélemény oly értetlenséggel áll az amerikai eseményekkel szemben, az csak részben az ismeretek hiányának, az Északamerikai Egyesült Államok gazdasági és társadalmi struktúrájáról való viszonylagos tájékozatlanságnak tudható be” — nagyjából azonban annak, hogy ez a közvélemény igyekszik mindenben analógiát látni és ugyanolyan következtetéseket levonni, mint amilyenek az analógiát adó európai eseményekből levonhatók. Ezen, az alapon azután lassanként hamis kép alakul ki Amerikáról és ha az európai munkást az amerikai tények dialektikája megcsalja, rögtön kész a, hegeli ítélettel: umso schlimmer für die Tatsachen.

Általában két ellentmondás között libeg Amerika az európai munkás szemében: az egyik a nagy számok és nagy teljesítmények Amerikája, a rekordok, felhőkarcolók, korlátlan lehetőségek, egyszóval az amerikanizmus Amerikája, amely a munkás számára gazdaságilag magas életnivót, saját Ford-autót, négyszobás lakást, lakkcipőt és aranyláncot, politikailag teljes jogegyenlőséget és „szabadságot”, kulturálisan pedig mozit és boxmeccseket jelent, — az „örök prosperitásbeli” Amerikát, amely megoldja az egyéni egzisztenciális problémái és kispolgári életet, az osztályok szabad fluktuációját, a karrierizmust biztosítja. A másik a minden teljesítmény ellenére „elmaradt” Amerika, amely filozófiában a pragmatizmusig, művészetben a cowboy-drámáig és az antik szobrok gipszmásolatáig, tudományban a Stopper-óraig vitte. Jellemző erre a felfogásra a néhány év előtti daytoni majomper, Darwin könyveinek az iskolából való kitiltása, amellyel kapcsolatban az európai munkás büszke öntudattal veregette meg önmaga vállát: Amerika még Darwinig sem jutott el; — mi pedig már... vájjon, hol is tartunk? (Nem Mussolininál-e?) Az európai munkás, amikor szabadon tudomásul veheti Darwin tanításait, abban a Íriszben él, hogy Európa, túl van rajta, — és ugyanakkor Amerika még el sem érkezett hozzá. Tekintsünk most el attól, hogy közben a hitleri Németország is eltiltotta Darwint és nézzük meg közelebbről, mi rejtezik ténylegesen a Darwint eltiltó Amerika mögött. A Darwin-féle elmélet lényege nem a majomból származás tana (ez csak „mellékterméke”), — hanem a fejlődés princípiuma, az erők, életrevalóak megmaradásának az elve: pontos kifejezése a feltörő szabadversenyos kapitalizmus világnézetének és harci jelszavainak a biológia, nyelvén. A huszadik század fejlett imperialista kapitalizmusa azonban nem használhatja többé ezt a nyelvet: a kapitalizmusnak, amely a szocializmussal élethalál harcát vívja, nincs szüksége a fejlődés elméletére, amely túlmutat magán a kapitalizmuson, a monopoltöke, a trösztök és kartellek „szervezett” kapitalizmusa nem állhat többé az individualista szabadverseny álláspontján. A német kapitalizmus tehát csak most, fasiszta periódusában jut oda, ahol az „elmaradt” amerikai kapitalizmus már régen állt. — de már a háború előtti vilmosi-imperialista német kapitalizmus is elvetette, ha nem is a biológiában, de a filozófiában a fejlődés tanát, mikor a marburgi és egyéb bölcséleti iskolák

és irányok az „abszolút értékek”, a valósággal vagy anélkül való „érvényesség” és az egyéni és osztályöntudattól független azok fölött álló, a gondolkodást — szinte mondani lehetne: imperialista módra — meghatározó „normatív öntudat-tanát állítják fel.

De ugyanígy áll a dolog az amerikai munkásmozgalmat illetően is. A munkásmozgalom, a szocialista tanok a kapitalizmus talajából nőttek ki — és mégis, a hatalmas fejlődésű amerikai kapitalizmus, úgy látszik, nem alkalmas talaj erre. S az európai munkás a maga szak- és pártszervezeteivel, állama szociálpolitikájával, munkás jóléti intézményeivel, társadalombiztosításával, betegség, baleset, öregség, sőt munkanélküliség esetére szóló biztosításaival lenézően tekint az; „elmaradt” amerikai munkásmozgalmra, vagy méginkább szájalommal, hiszen előtte lebeg az amerikai munkás sorsa, aki 40 éves korára már kirokkant a futószalagos munkából és ha nem takarékoskodott, öregségére a szemétdombra kerül. Maga Werner Sombart egy egész könyvet írt arról, hogy miért nincs szocializmus az Egyesült Államokban (Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus? 1906.), írván, hogy miért nem csinál az amerikai munkás kapitalizmus-ellenes, proletárosztályharcos munkásmozgalmat, értvén ezalatt, hogy miért nincs Amerikában erős szociáldemokrata párt. Azóta a világ megint változott: kitűnt, hogy a világ összes szociáldemokrata pártjai nem kapitalizmusellenesek és nem proletárosztályharcosak, hanem ép* ellenkezőleg, a kapitalista állam egyik legfőbb fenntartó szerve, a tőkés termelési rend egyik legfőbb oszlopa, — ugyanakkor az „elmaradt” munkásmozgalom Amerikában a leszerelt katonák százezre: vörös lobogók alatt döngetik Washington falait, a pennsylvaniai bányavidéken statáriumot kénytelen hirdetni a kapitalista állam a sztrájkolók ellen és lázadó farmercsapatok fegyveres erővel kergetik szét a kapitalista állam milíciáit, foglalnak el konzervgyárakat, robbantanak fel tejjgazdaságokat, hidakat és vasútvonalakat és demonstráló munkanélküliek millióinak lába alatt dübörög és remeg a kapitalista talaj.

Sombart már a század első éveiben az amerikai munkás kispolgári életvitelének lehetőségeiben látta a proletár osztályharc kialakulásának legfőbb akadályát. Sorba veszi említett könyvében a munkás politikai, gazdasági és társadalmi állását az Egyesült Államokban és minden pontnál módjában van rámutatni arra, hogy a munkás nem ellensége a fennálló társadalmi rendnek. Természetesen nem elégedhetik meg azzal a szembeállításával, hogy az amerikai munkás jobban keres, mint a német, nagyobb szabadsága van mint a németnek, emberibb bánásmódban részesül, mint a német és kevésbé fenyegeti a munkanélküliség veszélye, mert lehetősége van rá, hogy mint farmer élhessen tovább, ha kiesik a munkából. (I. m. 136. o.) Hanem hozzájárul ehhez 1. az egész amerikai állam demokratikus felépítettsége, amely egyformán beleszólást enged minden állampolgárnak a közügyekbe, amennyiben „szabadság és egyenlőség- (nemcsak formái-politikai, hanem materiális-társadalmi értelemben is) az amerikai munkás számára nem üres fogalmak, nem hiú ábrándok, mint az európai proletariátus számára, hanem nagyrészt valóság.” (u. o. 127. o.), 2. a kapitalista osztály, amelynek „legfényesebb diplomáciai műve, hogy el tudta érni, hogy a munkás minden kizsákmányoltsága ellenére jó hangulatban maradt, hogy tehát nem jött valódi helyzetének tudárára” (131. o.), s végül, 3. maga a munkásság, amelynek bennszülött része nem más mint a „spiritus capitalisticus purus rectificatus” (24. o.) de bevándoroltja is átújítja előre magát új hatások befogadására

amennyiben „Európát megutálva ment ki az új világba, azzal az akarral, hogy tisztán racionális elemekből építsen új életet: az európai lét minden ballasztját otthon hagyva, minden fölösleges romantikát és szentimentalizmust, minden feudálkézrnűvesi vonást, minden „tradicionálismust” és mindent magával hozva, ami a kapitalista gazdálkodás fejlesztésére előnyös és alkalmas volt: hatalmas, töretlen tetterőt és világnézetet, amely a kapitalista szellemben való tevékenységet mint isten parancsát a hívőnek kötelességévé tette (u. o. 8. o.)

Akár elfogadjuk ezt a magyarázatot, akár nem, a tényt nehéz lenne letagadni, hogy egyes törekvések ellenére (mint Daniel De Leon és Lucien Santel, illetve a Socialist Trade and Labour Alliance, majd a Socialist Party of American, valamint az Industrial Workers of the World kezdeti mozgalmi, amelyek ellentétét alkotják, a Gompers-féle American Federation of Labournak szakszervezeti — és a Socialist Labour Partynak pártvonalon, továbbá az eredetileg is opportunistaszindikalista Workers International Industrial Unionnak, — és amelyek mellett messze voltak attól, hogy tiszta proletáosztályharcos politikát folytassanak) nagyjában és általában az amerikai munkás a század fordulója körüli időben, sőt még később, a háború előtt es alatt is. kispolgár volt. Ez a kispolgáriság azonban új fényt, új jelentőséget kap azáltal, ha figyelembe vesszük a hitleri szociálpolitika. lényegét, hogy az osztály öntudatos munkásból kispolgárt faragjon és hogy milyen eszközökkel, milyen intézményekkel akarja ezt megtenni.

Ha meggondoljuk, hogy a hitleri szociálpolitikának három irányú sarkalatos pontja van: 1. az önálló existenciává segítés, 2. az öregségi biztosítás kiterjesztése és 3. a nyereségrészesedés, — akkor az amerikai viszonyok vizsgálatánál meglepő eredményre kell jutnunk. Elsősorban is arra, hogy ott a háború előtti periódusban a munkásnak település révén úgyszólván minden tőke nélkül módjában volt, hogy szabad paraszttá, farmerré váljék (L. Max Sering: Die landwirtschaftliche Konkurrenz Nordamerikas in Gegenwart und Zukunft), azaz sokkal könnyebb volt osztályából kiválnia mint az európai munkásnak. A szociális biztosítást illetőleg meg éppen különös fogalmak uralkodnak Európában: eszerint a munkás Amerikában minden szociális támasz nélkül áll, ha baleset éri, ha beteg lesz vagy nyomorék, az az munkaképtelenné válik, akkor egyetlen lehetőség marad számára: a koldosbot. Holott a helyzet az, hogy minden amerikai munkás zsebében hordja a maga biztosítótársaságától arcképes igazolványát, amelynek szinte olyan szerepe van, mint a háborúban a katonák Identitaetskartejének. Ha uccai baleset éri, az igazolvány elég, hogy a mentők megfelelő kórházba, esetleg szanatóriumba szállítsák és munkaképtelenség esetén élete végéig húzza a megfelelő biztosítási összeget. A társadalombiztosító Amerikában, épp úgy mint pl. a vasút is, magántársaságok kezében van és emellett, hogy a biztosítási járulékok a jövedelemnek nem magasabb százalékát teszik ki, mint az európai állami társadalombiztosításnál, a szolgáltatások formában, anyagiakban és bánásmódban egyáltalán nem maradnak el az utóbbi mögött. Annak eldöntése, hogy a munkásra melyik előnyösebb, az-e, hogy a biztosító profitot szerez rajta vagy az-e, hogy állami elnyomószervvé válik, — nem tartozik e sorok keretébe. A lényeges csak az, hogy az amerikai munkás szintén a biztosítások tömkelegében él, azaz az egyén, amely Amerikában még kevésbé tudja kivonni magát a mindennapi életben a közvélemény nyomása alól mint másutt és pedig éppen azért, mert az állam elnyomását sok helyütt annak a közvéleménynek, a „társadalomnak” a nyomása kell hogy helyette-

sítse, — nem kell, helyesebben nem szabad, nincsen módjában, hogy önnönmagára bízva a munkaképtelenség, öregség, betegség esetére való biztosítást. Elvégzi ezt helyette a „társadalom”, amely gondoskodik egyébként a többi „szociálpolitikai vívmányokról” is, mint pl. az Amalgamated Cooperative Apartments, a lakásépítő szövetkezet, vagy a The Amalgamated Investors, amely nem engedi, hogy a megtakarított munkásdollárok „lelkiismeretlen” bankok vagy vállalkozók kezére jusson. (L. H. Dubreuil: Arbeiter in USA, 282. o.)

Ami pedig a nyereségrészesedést illeti, annak elterjedtségéről, változatos formáiról, valamint a béren kívüli egyéb kedvezményekről, minden amerikai szociális problémákkal foglalkozó könyvben) bőven olvashatunk. Ennek a „Profishare System”-nek az értékéről az amerikai kapitalisták nincsenek egyformán meggyőződve, de abban egység uralkodik, hogy annak igazi célja „a munkássággal való együttműködés,” (W. Müller: Soziale und technische Wirtschaftsführung in Amerika, 83. l.) Ez a nyereségrészesedési rendszer azonban szinte csak a kezdetnek tekinthető ahhoz, hogy a kapitalista a munkást érdekeltté tegye a vállalatánál. Ilyen kezdeti eszközei számosak vannak, melyektől az angol híres Moseley-bizottság, amely amerikai gyárakban tett tapasztalatairól részletes jelentésben számol be, nem győz elég elragadtatással írni. Kezdve azon, hogy az amerikai munkás számára az üzem szubjektív kellemességekről (fürdőkád, tus, ventilátor, saját asztalfiók stb.) gondoskodik (viszont az objektív kellemetlenségeket, mint a védőeszközök hiánya, a munkahelyek túlszűfolttsága, hogy az újabb racionalizálási vívmányokat, a Taylorizmust, Fordizmusc ne is említsük, — a jelentés még alig veszi észre) — folytatva azon, hogy az amerikai gyáros akkordbérrel nem szállítja le mindjárt az alapbért, mihelyt a munkás minden megfeszített erejét latbavetve nagyobb keresetre tesz szert a szokottnál, mint az európai gyárakban (L. Sombart: I. m. 131. o.), hogy ezáltal is ébrentartsa benne a munkateljesítmény fokozására irányuló törekvést és a business-szellemet. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a munkások részéről tett javaslatok az üzemi munka megjavítására külön jutalomban részesíttetnek (Müller: I. m. 91. o.), sőt mindenütt találkozunk az üzemi tanács intézményével is, amelynek mibenléte és feladatköre aszerint változik, „amint azt a vállalkozó megszabja” (u. a. 97. o.) Ez az „ipari demokrácia” azonban nem volna teljes, ha csak egyes üzemek munkásainak saját munkáltatójukhoz való viszonyára vonatkoznék. Amit azonban láthatunk az egyes üzemekben kicsiben, ugyanaz tapasztalható az egész gazdaságban az üzemi munkásság és a munkáltatói csoportok között nagyban. „Együttműködés harc helyett” — adja ki a jelszót a Baltimore and Ohio vasutak „tanácsadó” mérnöke Ottó S. Beyer jr. (L. Taylor Society Bulletinjében, 1926. 11.), „aki ugyan elméletben újat nem mond, de mégis jelentősége van abban, hogy nem a munkásság „vívmányaként”, hanem munkáltatói megbízásból valósítja meg „kooperációs tervét”.

Az elméleti elsőség a szakszervezeti vezéréket illeti, elsősorban John Mitchell-t, a híres bányászvezért és Samuel Gompers-t, az American Federation of Labour megalapítóját és vezérét, akit nem jellemezhetett volna jobban életrajzírója dr. Hermann Lufft (Samuel Gompers. Arbeiterschaft und Volksgemeinschaft in den Vereinigten Staaten von Amerika, 7. o.), mint avval, hogy őt halálakor a „modern Egyesült Államok nagy építőmesterének” nevezi! el, „aki a munkásságot mint teljesjogú részt illesztette az amerikai nemzettestbe”. E két munkásvezér írásaiban megtaláljuk az összes érveket, amelye-

két napjainkban a gazdasági demokrácia, társulási rendszer, osztály-együtműködés szociáldemokrata elméleteinek és olasz és német fasiszta gyakorlatainak ismerünk. John Mitchell (Organized Labour, 219. o.) egyenesen kárhoztatja a kapitalista államhatalommal szemben való ellenállást, hiszen: „a szakszervezetek, melyek a katonai csapatoknak ellenállának, elfelejtik, hogy ők maguk mint szervezett munkások az állam egy részét alkotják és joguk van, hogy ennek az államnak a politikáját a maguk részéről is meghatározzák. A szakszervezeti mozgalom csak akkor tehet haladást, ha önmagát az állammal azonosítja.” De nem marad mögötte Gompers sem, akinek ideálja fenti életrajzírója szerint az volt, hogy „a három faktort: a vállalkozókat, finánciókét és munkásságot közös együtműködésre bírja a termelés „szabályozásához” (i. m. 103. o.), amit egyébként Gompers saját Önéletrajzában is kifejez: „A szakszervezet a munkásság konstruktív hozzájárulása (a termelés demokratikus megszervezésében a nagyüzemekben.” (II. kötet 20. o.) „Ez az a feladat, amelyen minden résztvevőnek dolgoznia kell. Az üzemi vezetőség, a fináncióke és a munkásság szervezetei teremtsék meg az utat, hogy a három faktoron belül a három faktor közötti alárendeltséget és együtműködést ápolják.” (II. 21—22. o.) Ennek az elvnek akart Gompers érvényt szerezni úgy az üzemekben, mint a szakszervezeteken belül és ennek az elvnek elméleti propagálására hívta életre Ered Boltéval; Konrád Carllal, David Kronburggal stb. az úgynevezett „Tíz filozófus klubját, amely meghozta az elvi döntést, mely szerint: „A munkásszervezet felszabadítása az ő saját tevékenysége által vihető keresztül és az a felszabadítás nem osztályuralmat és osztályprivilegiumokat fog számára hozni, hanem egyenlő jogokat és egyenlő kötelezéseket a társadalom minden tagja számára. A gazdasági emelkedés az első lépése a követendő célnak. És hogy ez a gazdasági emelkedés elérhető legyen, minden politikai tevékenységnek háttérbe kell szorulnia” (Lufft, 51. l.) Hasonló célból, illetve kifejezetten azért, hogy „a munkás és vállalkozó személyes érintkezésbe kerüljön, hogy ezáltal az ellentéteket tompítsa és sztrájkoknál békítőleg közbelépjen” alakult meg a National Civic Federation, melynek „Executive Comitte”-je három részből állt: 15 vállalkozóból, 15 pártatlanból (a „publikumiból”, akik között Andrew Carnegie, Grover, Cleveland Oscar S. Strauss, Seligmann és James Speyer, Európában is ismert nagykapitalisták és bankárok foglaltak helyet mint „pártatlanok”) és 16 a munkásság képviselőjében (természetesen az élükön Gomperssel és Mitch éllel). Az ilyen osztályharcos szellemiből azután mi születhetett egyéb, mint a felfogás, hogy a tőkés és munkás társak: „they are partners and should divide the results of industry in good faith and in good feeling”... „A jövő ismét helyre fogja állítani a tőke és a munkaközti harmóniát, mely most csak átmenetileg van megzavarva” stb. (W. E. M. Even, a Minnesota Federation of Labour titkára, Employers et Employes, 247. o.)

Önként adódik mindezek összefoglalásaképp a megállapítás, hogy az Amerikai Egyesült Államokban már a háború előtti időkben megvolt mindaz az intézmény, amelyet a szociáldemokrácia mint szociálpolitikai célokat kitűzött maga elé és amelyeket az olasz Carta del Lavoro és a hitleri Program igyekszik megvalósítani. Egy pontban azonban lényeges különbség van az európai mostani fasiszmus és az amerikai fasiszmus eme háború előtti formája között. Az európai fasiszmust az állam az osztályöntudatos munkásság mozgalmanak fegyveres leverése után hatalmi apparátusának teljes igénybevételével

igyekszik létrehozni, az amerikai fasizmus pedig mint a fejlődő kapitalista társadalom szülőtte jött létre. Az európai kapitalizmus termékének lehet tekinteni a modern munkásmozgalmat, a munkásság osztályá szerveződését, röviden a marxista szocializmust, — de sematikus gondolkodásra vall, ha valaki az amerikai gyorsan kifejlődött, nagyarányú kapitalizmus termékéeként keresi Amerikában az európainál nagyobbarányú, radikálisabb és a kapitalizmus létében inkább fenyegető osztályöntudatos munkásmozgalmat és ezt nem találván „elmaradt” Amerikáról beszél. Az amerikai kapitalizmus fennmaradásainak biztosítására már a háború előtt kitermelte a fasizmust és pedig társadalmi utón, az állam kikapcsolásával : hogy a fejlődő osztályöntudatot fejlődésében megakadályozza, szüksége volt az individualista business-szellem kialakítására, az ipari demokráciára, az osztályegüttműködésre, erre a „hideg utón. előállított” fasizmusra — és mivel számítása bevált, nem volt még szüksége az európai-fasiszta „erős állam” intézményre.

Ez a szükségesség csak most érkezett el, amikor az örök prosperitás illúziója Szétfoszlott és amikor a kapitalista termelőrendszer strukturális válsága az amerikai kapitalizmus arányaihoz mérten grandiózusain bontakozik ki. Az új államelnök, Franklin D. Roosevelt, akinek hatalomalapítását 22 állam bankjainak fizetésbeszüntése tette stílszerűvé, a pánikhangulatban nem is titkolja a helyzet katasztrófális voltát: „As értékek fantasztikus mértékben megkeményedtek, — mondja beiktatóbeszédében — a befagyott csereeszközök akadályozzák áramlásában a csere folyamatát: vállalatainknak lehullott telt lombja sűrűn betakarja a földet; farmereink nem találnak piacot termékeik számára, a családok millióinak megtakarított vagyona eltűnt; a polgárok egész, hadserege van munkanélkül és áll szemben az élet nehéz problémájával. Nagyon ostoba optimista volna az, aki tagadni merné a pillanat tragikus komolyságát” (L. André Maurois Amerikai levelei, Újság, 1933. nov. 5.) S e tragikus-komoly helyzet parancsolja az amerikai kapitalizmusnak, hogy Roosevelt útján cselekedjék, — hogy a válság feltartóztatására, a „helyzet megoldására”, azaz az osztályellentétek kiéleződésének a megakadályozására egyfelől és a „rentabilitás” biztosítására, a válság hatásainak a dolgozókra való áthárítására másfelől megteremtse a nagy fordulatot: a társadalmi fasizmusból az állami fasizmusba való átmenetet.

Rooseveltnak egyfelől könnyebb a dolga, másfelől nehezebb mint Mussolininek vagy Hitlernek. Könnyebb annyiban, hogy a társadalmi fasizmus révén nem áll szemben egy hatalmas, szervezett osztályöntudatos tömeggel, amelyet előbb fegyverrel le kell vernie, hogy korlátlan hatalomhoz juthasson. Viszont ugyanemiat nehezebb is: mert az olasz és német fasizmusok szociálpolitikai vívmányai, amelyek a kispolgári tömegekre a kinyilatkoztatás erejével hatnak és amelyek megvalósításától az új birodalmak eljövételét várják, az amerikai kispolgárságra és kispolgárinak megtartott munkásságra hatástalanok, — hiszen azok a vívmányok teljes mértékben meg voltak számukra és ezek ellenére is elkövetkezett a válság, a 15 millió munkanélkülivel, 5000 bank összeomlásával, 928 millió dollár passzívával megbukott ipari és kereskedelmi vállalatokkal, a farmerek tönkremenetelével, stb. Rooseveltnak tehát további kell mennie, ha célt akar érni — és így áll az „elmaradt” Amerika a Roosevel által az amerikai közgazdaság meggyógyítása tervének” elnevezett fasizmusával együtt a kapitalizmus élén.

Liberális polgárok bolsevizmusról, államszocializmusról rémülődöznek, Roosevelt maga „az emberi jogok új deklarációját” hirdeti, értvén ezalatt az ipari újjáépítésre vonatkozó törvényt, melyet a londoni szakszervezeti kongresszuson (1933. szept. 8-án) Burke amerikai szakszervezeti kiküldött a legnagyobbszabású kísérletnek nevez, „amelyben demokrata nemzet demokratikus módszerekkel megvalósítja az ipar rendszeres és demokratikus irányát. Az új törvény megnyitotta azt az utat, amely az amerikai munkásmozgalom felfogása szerint az ipari demokráciához vezet...” Szerinte a „kormány programja nagyrészt a szervezett munkásság követelésein alapszik” — és természetesen „a munkások: képviselői közreműködnek a terv sikeres végrehajtásában” (Népszava 1933. szept. 10.) De mint ahogy elrejtí Bürke a Roosevelt-programm igazi mivoltát opportunisták céljai érdekében (amelyekről még lesz szó), ugyanúgy téved az olasz fasiszta „Stampa” is, amikor azt írja, hogy: „Roosevelt irányvonalában a fasiszta forradalmat és Mussolini géniuszát követi, ki már régen megjósolta, hogy az egész világnak az Olaszország által megtett útra kell térnie.” A fasiszta munkakódex megalkotásának elsősége Olaszországot illteti ugyani, die Amerika rég elhagyta már azon a kódex-kijelölte úton Olaszországot és éppen Mussolini az, aki a kapitalizmus bejelentett csődjében (a korporációk nemzeti tanácsában mondott beszéd: 1933. nov. 14-én), elvesztette biztos irányát és korporációs-rendszerével csak a sötétben tapogatózik Roosevelt felé. Amit Roosevelt szükségesnek tartott a már meglévő fasizmusokból átvenni (diktatori hatalom úgy gazdasági mint politikai téren, a fasiszta hadsereg megszervezése a „befásítási törvénynek” elnevezett kényszer munkatörvénnyel, munkanélküli táborok felállítása, stb.), azzal hamarosan elkészült, hiszen, mint ő maga mondja: „A mi alkotmányunk olyan egyszerű és praktikus, hogy mindig lehetővé teszi a rendkívüli szükségességekhez való alkalmazkodást és az alkotmány megváltoztatást anélkül, hogy az alkotmány értelme és szelleme megváltoznék.”¹ Igénybe veszi a korábbi „társadalmi fasizmus” módszereit is: a „közvélemény” nyomását (Kéksas jelvény viseltetése, a társadalmi bojkott hirdetése a munkakódex el nem fogadói ellen, a munkakódex tárgyalások nyilvános volta, stb.) — ugyanakkor azonban megteremti az állami fasizmus sajátos eszközeit is. Ezek az eszközök nemcsak a gépfegyver, tank, könnygázbomba, a munkásság igazi vezetőinek fizetett brávókkal való megtámadtatása és a „felelőtlen elemek” garázdálkodása, — hanem elsősorban is a munkásság megszervezése, a munkakódex megalkotása, a „szociálpolitika” megteremtése.

Az amerikai kapitalizmus válsága sokkal konkrétan jelenik meg az emberek előtt mint az olaszé vagy a németé, ahol egyfelől a nyersanyag- és tőkehiányra, másfelől a veszített háborúra és jóvátételi fizetésekre való utalással a problémát mellékvágányokra terelhetik. Amerikában, a fejlett kapitalizmus, a tőkebőség, a természeti kincsek és győztes háborúk hazájában a kapitalista termelőrend jutott válságba. Egyes „spekulánsok” és ügyetlen vagy korrupt államférfiak bűnbakká avatása nem csalja meg a szemlélőt az ipar és mezőgazdaság általános válságát illetőleg. S e válságban a nagyipar problémája önként adódik: inflációval megpróbálni a befagyott termelést ismét megindítani, „valutadömpinggel” versenyképessé tenni az amerikai árút a világpiacon. Ez a „National Industrial Recovery Act” (NIRA) lényege: az a felfogás, hogy nem maga az infláció tényle okozta az eddigi ily irányú kísérletek megghiúsulását, hanem az, hogy az infláció csinálói nem számoltak az infláció kísérő körülmé-

nyeivel Boosevelt és vezérkara a „brain trust” feladata tehát elsősorban is e kísérő jelenségek hatásának kiküszöbölése, visszafordítása, hogy azután az infláció motorja az ipar számára teljes mértékben érvényesüljön. E kísérő jelenségek egy része kevésbé érdekel bennünket jelen összefüggésben. A mezőgazdaságban) legalább annyi előnyt, mint hátrányt jelent az infláció: a bekebelezett tartozások értéke csökken és ha az agrárrolló tágul is, az ellensúlyozható lesz az „Agricultural Adjustment Act”-tal, amely törvény megadóztatja a fogyasztókat a mezőgazdaság javára és amelynek értelmében magas árakkal és prémiumokkal jutalmazza az állam a — kevesebbet termelőt. A bankárok ellenállása sem lényeges: ezek kinnlevő követeléseinek értékcsökkenése szintén egyrészt kiegyenlítődik a betétek értékesítésében, másrészt ugyancsak állami úton kárpótlást kapnak a veszteségekért. Az infláció legsúlyosabb problémája: a munkásmozgalom. Hiszen nemcsak a bankároknak és farmereknek juttatott „állami” segítségek, a fogyasztók megterhelései érintik a munkásságot, hanem a közvetlenül az árak emelkedésével és a reálbérek csökkenésével az egész inflációs gazdálkodást a munkásság fizeti meg. A „mérsékelt”, „ellenőrzött” infláció (amelyet Roosevelték hirdetnek), ha sallangjaitól megfosztjuk, nem is áll másból, mint a profitráta emeléséből a fentemlített módon a munkásság rovására. A munkásság természetesen ellenáll ezeknek a törekvéseknek, hiszen munkaeje regenerálásának fizikai lehetőségéről van szó, — s akár osztályöntudatos, akár társadalmilag fasizált, mint az amerikai munkásság zöme, kénytelen a munkásmozgalom spontán (géprombolás, bombavetés, direkt akció) vagy szervezett eszközeivel (sztrájk, felkelés) harcolni életlehetőségeiért. Az infláció eme hatásának eliminálási a Roosevelt-féle munkakódex célja. A munkakódex nem egységes, — minden egyes iparág külön alkotja meg kódexét, az illető iparág, azaz a munkáltatók, nem pedig a munkásság igényeinek és lehetőségeinek tekintetbevételével. (Burke!) A törvény első két pontja a munkaidő csökkentését és a bérek megtartását, illetve „egy bizonyos minimumig” való felemelését írja elő. A 4. pont mindezeket a „nagyiparral egyetértésben” akarja elérni. „Megköveteli, hogy a nagyipar munkásaival egyetértésben állapodjék meg az iparuk törvénykönyvében” — írja André Maurois (VI. levél, Újság 1933. nov. 26.) Csak regisztráljuk, hogy a munkabér-minimum megállapítás, illetve a bérek névleges felemelése — legmagasabban 10—15 százalékos emelés az árak 25—30 százalékos emelkedése mellett — tulajdonképpen leszállítás volt és hogy az egyes munkáltatói csoportok a legkülönbözőbb eszközökkel igyekeznek máris kijátszani a kódexet (még a munkaidő bérkiegyenlítés nélküli csökkentését is): ezt éppúgy természetesnek kell tartanunk, mint a munkások kezdődő mozgalmait az infláció hatásának ellensúlyozására, a pennsylvaniai 100.000-es bányász, a newyorki 40.000-es ruhatisztítógyári, a pittsburgi és ohioi 100.000-es acélipari, stb. sztrájkokat, azt a tényt, hogy az Egyesült Államok Gyáripari Szövetségének kimutatása szerint 1933 első felében 339 sztrájk volt az amerikai iparban 2.4 millió munkanap veszteséggel, (Magyarország, 1933. október 28.)¹, — mert hiszen a munkáltatóknak éppen az az érdekük az inflációval, hogy a munkahé-
-reket leszállítsák, illetve, hogy általában a termelési költségeket csökkentsék s ezáltal a profitrátát neveljék. A kódex a megelőzésnek e módszerén kívül sokkal fontosabbat tartalmaz az említett 4. pontnál. Mert mit ér a megállapodás, ha nincs szankció, nincs az a munkásszervezet, amely garantálja, hogy a munkásság be is tartja

a szervezete által kötött megállapodást. Ezért kell a munkásságnak „a kormány kívánságára” (Kenedi Sándor, az Est, 1933 szept. 6. Amerikai riport) szervezkednie, és mi sem természetesebb mint hogy az American Federation of Labour hű marad Gompers-i tradícióihoz és fenntartás nélkül engedelmeskedik e kívánságnak. „A szociálpolitikai célkitűzését állították a Munkás Szövetséget az újjáépítés támogatói sorába” — mondja ki az október 8-án ülésezett newyorki kongresszus (Népszava 1933 akt. 13.) és az, hogy „hivatalosan elismerték a munkásszervezetek munkaszerződési jogát”. Az AFL ezzel a csatlakozásával monopolizálja is a legális munkásmozgalmat (az 1932. év 2 és félmillió taglétszáma 1933 szeptemberében elérte az 5 milliót), szállítja a szükséges szankciót és megakadályozza a munkásság akcióit. Ezzel, a szervezkedés és kollektív szerződés ismert fasiszta hypertrófiáival a Roosevelt törvény még nem lépte túl sem a Carta del Lavoro, sem a hitleri 25 pont körét. De az új benne van már az alkalmazás gyakorlatában. Az amerikai tőkésök között éppúgy vannak ellentétek, súrlódások, versenybeli és felfogásbeli különbségek, mint a többi tőkés csoportok között. S ha a Carta del Lavorot egyes kapitalisták jogkörét megszorító intézkedései miatt a polgárság osztályöntudatra ébresztése dokumentumának neveztük el, úgy Roosevelt intézkedéseit kétszeresen annak kell neveznünk. A Carta még csak elmélet, Roosevelt azonban gyakorlatilag is hozzálát ehhez a polgári osztályöntudat teremtéshez. Nem azzal, hogy Johnson tábornokot harcias szövegekre biztatja a kapitalisták ellen, akik nem akarják elfogadni a kódexet, hanem avval, hogy a munkásság szervezett és a kapitalisták újjáépítési programja megvalósításába befogott erejét használja fel arra, hogy ez a polgári osztályöntudat valóságos és cselekvő legyen. Ford nem Roosevelt „nádpálcájától” ijedt meg, hanem attól, hogy detroiti sztrájkoló munkásai megrohanták a gyárépületeket, kifosztották az irodákat és az; iratokat és levelezést máglyára) rakva nyílt uccán elégették (nov. 1-i újsághírek). Ugyanaznap „Ford értesítette a nemzeti autókereskedelmi kamarát, hogy elfogadja a munkakódexet és legrövidebb időn belül bevezeti a munkások kollektív szerződési jogát valamennyi üzemében”. Hasonló jelenségeket tapasztalunk Newyorkban, Newyerseiben, Chicagóban (szept. 14.), áhoi a munkások mozgalmait a AFL vezeti és a rendőrség, katonaság békén tűri: a sztrájk kitör, Roosevelt utána elfogadtatja a vonakodó kapitalistákkal a kódexet, majd kiáltványt ad ki a munkások számára („személyesen interveniál”) és a sztrájk megszűnik.

De ezzel az inflációs gazdálkodás csak negatívum van biztosítva. A kódex 3. pontja azonban kimondja, hogy „meg kell engedni az iparoknak egymás között való megállapodását”, — a Roosevelt diktátori hatalmát biztosító törvény 1. pontja pedig felhatalmazza, hogy „a köz érdekében teljes hatalommal irányíthassa és szabályozhassa az ipart és kereskedelmet”. Evvel a törvénnyel kapcsolatban hangzott éi a Herald Tribune vészkiáltása az Egyesült Államok gazdaságának „szovjetizálásiáról” és nevezték el az „agytröszt” munkáját „az intellektuális sztratoszféra akrobatikájának”. Maga Roosevelt nem is csinál titkot belőle, hogy valamiféle „tervgazdaságot” akar (L. Franklin D. Roosevelt: Looking forward) és az, hogy bizonyos körök a szovjet tervgazdaságával húznak párhuzamot, ez csak előnyére szolgál, hiszen a célja úgyis az, mint a fasiszmusnak általában, hogy kapitalista ellenesnek látszó intézkedésekkel mentse a kapitalizmust. A Roosevelt-féle tervgazdálkodás azonban legfeljebb csak a nevében az és a neve is pusztán politikai célokat szolgál, ugyanazt, mint a szak-

szervezetek „elismerése”, a munkaidő „leszállítása” és a munkabér „felemelése”, — az altatás, eltérítés, a válság, munkanélküliség hatása alatt osztályöntudatosá válni kezdő munkásságban illúzió keltes, hogy az; amerikanizmus semmivel sem rosszabb mint a szovjetizmus és Roosevelt „terve” felér a Pjatilekával. De ha közelebbről szemügyre vesszük ezt a tervet, akkor igazat kell adnunk egyik polgári bírálójának (Csécsy Imre: Demokrácia, vámvédelem, tervgazdaság. Századunk 1933. 6—7. sz.), hogy „terv egyelőre még nincs, csupán a tervszerűség elve van meg.” Viszon ily körülmények között teljesen céljátévesztett (ha ugyanis eltekintünk attól a bírálói mellékcéltől, hogy a faszizmust és bolsevizmust egy síkra helyezze és a liberális demokrata polgári állam mellett törjön lándzsát) felvetni a Roosevelt-i tervvel kapcsolatban a „kapitalista tervgazdaság” problémáját. Azt, hogy a kapitalizmus anarchikus termelésében is van bizonyos „tervszerűség” a monopolista stádiumban, már Engels 1891-ben megállapította: „Ha áttérnek a részvénytársaságokról a trösztökre, amelyek egész iparágakat irányítanak és monopolizálnak, itt már nemcsak a magántermelés szűnik meg, hanem a tervszerűtlenség is” (Erfurti programkritika), — a tervszerűség azonban nem szünteti meg az anarchiát, hanem mint Jeszenszky Erik megjegyzi éppen ellenkezőleg: „amilyen mértékben növekedtek a kapitalizmus tervgazdasági elemei, amilyen mértékben előrehaladt a monopolizációs folyamat, olyan mértékben növekedett a kapitalizmus anarchiája is” (Szabad gazdasági rendszer vagy tervgazdaság, Korunk, 1933. IX.) És éppen erről a folyamatról van szó a Roosevelti programban. A „tervszerű gazdálkodás” és „tervgazdaság” fogalmainak tisztázása itt meszsze vezetne; ez a probléma viszonylag nagy irodalma ellenére még megoldásra vár.) Az inflációra az amerikai finánciókének nemcsak azért van szüksége, hogy „begyűjtsa a motort”, az „irányított” inflációnak látni akarja az útját, sőt a végét is. Nem is akar ugyanoda visszajutni, ahonnan elindult, természetesen egy „konjunktúra” profittjával gazdagabban, — hanem elérkezettnek látja az időt, helyesebben a válsága kényszeríti őt arra, hogy az eddigi kapitalista termelői automatizmust felváltassa a tudatos irányítással a gyorsított monopolizálódás, az erőteljes tőkekonzentráció felé. A bankzárlat után az 5000 banknak az eltűnése már magában véve is egy tekintélyes lépés a tőkekonzentráció útján. De ennél sokkal fontosabb a koncentráció és monopoltrösztösödés szempontjából az idézett törvény az iparoknak egymásközi megállapodását illetőleg. Nem más ez, mint az eddig csak formailag fennállott antitröszt törvény hatályonkívül helyezése. Nem mintha ez a törvény valaha is akadályul szolgált volna a trösztösödésnek, hiszen éppen a kispolgárságnak és a reformista munkáságnak a törvény végrehajtásáért folytatott leghevesebb „küzdelméi” idején nőttek nagyra a trösztök és kartellek — de a monopolizáció szükségére van a gyorsított koncentráció útján a valuta- és külkereskedelmi politika miatt az állam szankciójára, más oldalról pedig az állammal való nyílt összefonódása révén módjában van teljes fegyverzettel a középiparok, a kívülállók, a „függetlenek” ellen fordulni és azok megsemmisítésével a piacot teljesen birtokába venni. A kívülálló iparokra már eddig is csapást mért a válság (a National City Bank Bulletinjének márciusi száma összeállítást közöli, mely szerint 840 vállalat 16 milliárd dollár alaptőkével az 1932. évben 15 millió netto veszteséget mutat ki), a konjunktúrában eszközölt befektetések a kapacitás ki nem használása révén veszendőbe mentek, a külföldi követelések befagytak és sok más körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy — a

legnagyobbakat, a finánciókét kivéve — elerőtlenedve és akkumulációképtelenül várják lassú felbomlásukat vagy a fináncióke által való felszívódásukat. A finánciókének soha nem volt alkalmasabb, de viszont szükségesebb pillanata sem ahhoz, hogy tiszta helyzetet teremtsen a maga számára és birtokába vegye nyíltan és fenntartás nélkül, az eddigi demokrata sallangoktól megtisztítva az államot. És hogy ez a tranzakció ne keltsen ellenállást, hogy e tranzakció alá tömegbázist teremtsen, a tételt egyszerűen megfordítja és ahelyett, hogy bepillantást engedne abba a fejlődésbe, amelynek során az állam most már közvetlenül a fináncióke végrehajtó szerve lesz, úgy tünteti fel, mintha az állam mint mindenki fölött álló szuverén hatalom yenné birtokába a tőkéket és „államkapitalizmust”, „tervezgazdaságot” csinálna. A monopoltőkének újabb térhódítása, a függetlenek konkurenciájának a megsemmisítése így a kispolgári és reformista munkástömegek tapsa, sőt aktív támogatása mellett megy végbe. Roosevelt munkakódexe evvel betöltötte hivatását: A kívülállók leverése után a monopoltőkének lehetősége nyílik rá, hogy a termelést „a szükséghez mérten” redukálja és az árakat „racionálisan” felemelje, — s ezzel biztosítsa magának a válságban is a profitot és termelőeszközeivel előkészüljön „jobb időkre”, amelyek eljövételében nemcsak maguk a trösztök, hanem a munkakódexek által fasizált kispolgári és munkástömegek is még mindig erősen hisznek.

GÖMBÖS 95 PONTJA

Igaz ugyan, hogy Papen, Hitler alkancellárja egyik budapesti tartózkodása alkalmával úgy nyilatkozott, hogy a német nemzeti szocialistáknak, ami legalább is az antiszemitizmust illeti, a magyarok voltak a materei — mely nyilatkozat közlésétől egyébként a magyarországi lapokat „eltanácsolták” — mégis alapjában úgy áll a dolog, hogy inkább az olasz és német fasizmusok adtak elméleti és gyakorlati útmutatást a magyar fasizmusnak, mint fordítva; viszont első-sorban taktikai és tempóbeli különbségeket találhatunk közöttük, nem pedig elveket, azaz magyar részről szoros alkalmazkodást ahhoz, a felfogáshoz, hogy „a fasizmus nem epizód, hanem Európa átalakulásának egyik útja, amelyet minden nemzetnek a maga módján kell megjárnia”. (dr. Farkas József: Égető problémák 8. o.) E magamódozások legvilágosabbjai éppen a szociálpolitika területén mutatkoznak, ami avval függ össze, hogy a magyar fasizmus aránylag későn ismerte fel a közvetlen tömegbázis szükségességét és ehelyett a balanszírozás, az egyes érdekcsoportok, pártok és osztályok egymás ellen való kijátszásának politikáját folytatta. E „helytelen” politika magyarázatául éppen a magyarországi háború utáni forradalmi mozgalmak szolgálnak, amelyeknek külső hatalom fegyverével való leveretése az uralkodó osztállyal nem láttatta tisztán az osztályerők viszonyát és nem lévén biztos benne, hogy a forradalmi erők tényleg legyűrték-e vagy csak elaléltek, nem tartotta tanácsosnak azonnal átvenni az osztálykommandót. Viszont annál kedvezőbbé vált számára a helyzet később, amikor a kispolgári ellenforradalom aránylag tartós ingadozásai mögött megszervezte uralmát, mert így a finánc-tökediktatúra ténylegessége még jó sokáig a kispolgári győzelem eredményeként tűnt fel, — annyival is inkább, mivel az inflációs gazdálkodás melléktermékeként a parasztbirtokok; is megszabadultak adósságterheiktől. A magyarországi fasizmus kispolgártenyésztése tehát eredetileg nem program, követelmény volt, mint a hitleri fasizmusnál, hanem az események dialektikája, amelynek tudata csak jóval később érkezett el az uralkodó osztályhoz, akkor, amikor a kispolgár alól kicsúszván a talaj, a tömegbázis újramegteremtésére azt most már az olasz és német tanulságok alapján a programba is be kellett illeszteni. (L. Gömbös: Nemzeti munkaterv 39., 53. és 57. pontjait).

Ugyancsak a forradalom, illetve az a tény, hogy azt csak külső ere segítségével lehetett levérni, határozta meg a magyar finánc-töke politikáját a munkáskérdésben is: az, hogy a munkásság tudott egész népet magával ragadó, még régi vezéreit is félretoló forradalmat esinálni, tudott még a történelmileg lehető legkedvezőtlenebb — helyzetben is hozzáfogni az új társadalom megszervezéséhez, — a finánc-töke számára azt diktálta, hogy csak a forradalmat jelentő munkásmozgalmi szervezkedést, ne pedig minden munkásmozgalmi szervezkedést semmisítsen meg, — eltekintve attól, hogy egy engedelmes munkásmozgalom a túlságosan hatalomrajutott kispolgári rétegek

sakkbantartására és visszaszorítására is alkalmas. Ez a lényege a Bethlen-féle paktumpolitikának, amely a szociáldemokratapártnak biztosította a szervezkedés monopóliumát, ama kötelezettség ellenében, hogy a szociáldemokratapárt bizonyos rétegeket (parasztság, vasutasok, stb.) nem von saját propagandakörébe és nem tér le a finánc-tőke által megszabott legalitás útjáról. A magyarországi fasiszmus tehát nem nyúlt a szervezkedés hypertrófiájának eszközeihez, nem szervezte meg a maga fasiszta munkásmozgalmait, mint az, olasz é» német fasiszmusok, mert számára önként adódott, mint tömegbázis a kispolgárság, és mint a kispolgárság látszólagos érdekképviselője a munkáspogromok idején nehezen tudta volna feltüntetni magát egyúttal a munkásság képviselőjének is. Ezért teremtett a Szociáldemokrácia újjáélesztésével önmaga és a munkásság között bizonyom distanciát és ezért vált később új feladatává a distanciának a szűkítése, sőt kiküszöbölése.

E distanciából következett az a szociálpolitika is, amely a Lex Vass I. és Lex Vass II.-ben, a betegség- és balesetbiztosításban, valamint az öregség, rokkantság és hátramaradottak biztosításában nyerte lényeges kifejezését. Egyes munkáltatói körök annak idején ellentük irányuló, rájuk terhet rakó intézkedésnek tekintették ezeket a törvényeket, melyek szerintük nem állanak arányban az „ország” teherbíróképességével és alkotásának alapmotívuma az a nemzeti hivatkozás, mely a halbiológiai intézetet, a Collegium Hungaricumot és a külföldi követségi palotákat hozta, létre. Hiába igyekezett a törvények megfogalmazója K o v r i g Béla bizonyítani „A magyar szociálpolitika igazát a liberalis és s szocialista eszmerendszeriek küzdelmeiben” (Munkaügyi Szemle Kiadványai 8. sz.) és hogy a munkáltatók aggodalmait profitjuk esetleges csökkentését illetőleg eloszlassa, azzal érvelni, hogy „a szociálpolitika nem nyolcórás munkanapot, nem cselédbiztosítást, nem gyermekvédelmet, nem lakásügyet jelent, hanem a közösség összetartásának szolgálatán keresztül az ember elvének érvényesítését. A szociálpolitika az anyagi világ erőrendszerével, az anyagisággal, a materiális érdekelvvel szemben az ellen princípiumnak, az embernek az érvényesítője” (11. l.), — ama bizonyos munkáltatók nem értették e filozófiai nyelvet; kénytelen volt magái a népjóléti minisztérium felvilágosítással szolgálni, s ezzel leleplezni a „szociálpolitika” lényegét és intencióit, melyeket most már, csak a szociáldemokraták nem, de annál inkább felfogtak a munkáltatók és hasznosítottak is a maguk javára. A népjóléti minisztérium ugyanis beszámolójában (Die soziale Arbeit in Ungarn. Die Tätigkeiten der ungarischen Volkswohlfahrtsregierung) emlékeztetbe idézi, hogy a mult század derekán a segélypénztárak a munkáltatók iniciatívájából jöttek létre (37. o.) és hogy 1900-ban a kereskedelmi miniszter „a gazdasági élet érdekében szükségesnek látta a munkások baleset elleni kötelezőbiztosítását megvalósítani, mivel a Kúria egymásután tette felelőssé a munkaadókat üzemi balesetekért és ezen ítéletek alapján olyan magas kártérítési összegeket róttak ki, amelyek teljesítése folytán kisebb vállalatok tönkre is mentek” (39. o.) Az önleleplezés során azonban ez a beszámoló még tovább megy. Annak magyarázatára, hogy a Lex Vass II. csak az iparban és kereskedelembe foglalkoztatottakra vonatkozik, a mezőgazdasági munkásokra nem, holott a terheket az ossz lakosság viseli, ezt írja: „Az állam nem követ el igazságtalanságot más társadalmi rétegekkel szemben, ha közpénzekből olyan intézményt támogat, amely csak az iparban és kereskedelembe érdekelt lakosság számára létesült. Ép ellenkezőleg, kötelességet teljesít, minthogy az ipari osz-

tályon belül olyan válság-októl óv meg, amelyek az összesség szellemét és egészségét veszélyeztethetnék.” (54. o.)

Hellernek mindenesetre mentségére szolgál, hogy ennek bizonyítására, nem akad egyéb érve, mint az, hogy ha így volna, „akkor a szocialistáknak ellenezniök kellettne a szociálpolitikát”, holott „a szociáldemokrácia programjába felvette a szociálpolitika követeléseit” (15. o.) – mentségére, mert számára marxizmus és szociáldemokrácia még egy, – de viszont megint csak maga a törvény és annak sorsa cáfolja őt meg legtalálóbban. A Lex Vass I. ugyanis már 1923-ban a nemzetgyűlés elé került, abban az időben, amikor a kispolgári ellenforradalmi rétegek visszaszorítása erőlyesen folyt és a finánctóke a szervezett munkásságban keresett támaszt a kispolgárság lábadozása és elégyületlenkedése ellen. Minthogy azonban ez utóbbi nem bizonyult elég átható erejűnek, illetve az ellenállás könnyen leszerelhető volt, egyszerre nem lett fontos a munkásság „rokonszenvének” a megnyerése sem. A parlament „rnásirányú elfoglaltsága” (Die soziale Arbeit in Ungarn, 42. o.) miatt nem ért rá foglalkozni a tervvel s csak 1927 elején lett egyszerre nagyon sürgössé az ügy, akkor, amikor a részleges konjunktúra nyomán a munkás-mozgalom erőteljesebb lett és a paktumpolitika, Alapköbtrány, Ált. Fogy. Szöv. államilag történt szanálása, stb. következményeképg a szociáldemokratapárt és a szakszervezetek a szétbomlás stádiumába jutottak és egymásután alakultak meg és hódították ei a munkástömegeket a baloldali szervezetek. (MSZMP).

A Lex Vas« I. azonban már mutatja azt isi, hogy az uralkodó osztály kezd rájönni a paktumpolitika kétélű voltára: a munkásszervezetek és intézmények csak akkor szolgálnak teljes mértékben és külön alkuk nélkül a polgárságnak, ha azok állami kezekbe kerülnek és az állam szankciókat is alkalmazhat pozitív értelemben velük szemben. A Lex Vass I. ezért az önkormányzat élére egy az államfő által kinevezett elnököt állított. „Ennek a rendelkezésnek az volt a célja — írja a minisztériumbeli beszámoló (I. m. XX. 43. 1.) — hogy az állami felügyelet közvetlenebb és az ügyvitel gyorsabb legyen. A hivatalnokok beállítását elvonták az önkormányzat jogköréből, mivel a hivatalnokokat a népjóléti miniszter, illetve ennek javaslatára az államfő nevezi ki.” A munkásbiztosítás autonómiájának elkobzásával és állami intézménnyé, azaz a polgárság egyik erőszervezetévé való átalakításával azonban nem fejeződött be a fasizálási processzus, az a folyamat, amelynek során a Munkás biztosítóból T á r s a d a l o m bizto¹sító lett: az, hogy a befolyó összegeket nem „rendeltetésére”, azaz a beteg munkások gyógyítására, támogatására fordítják, hanem a társadalombiztosítónak, mint az uralkodó osztály lekötelezettjei számára sine cura gyanánt való szolgálásra (a közelmúltban az OTI tisztviselőkarát volt börtönörökkel, továbbbszolgáló katonákkal, a hadügyminisztérium hatáskörébe tartozó alakulatok alkalmazottaival egészítették ki, 1. Népszava, 1933. XII. 22.), részben valóságos karhatalmi alakulatokra a munkásság ellen (1932-ből egy rendelet előírja az OTI tisztviselők revolverekkel való fel f egy vérezését), mindez a „társadalmasított” társadalombiztosító, mint az állam kiegészítő része természetéből következik és ha erre vonatkozó sirámok hangzanak el szociáldemokrata részről, az objektive csak ürügynek tekinthető ä lényegtől való elfordulásra. Ugyanez vonatkozik arra is, hogy a járulékokon felül a beteglapért 20 fillért, az orvosságért 30 fillért kell fizetni, amivel tehát a természetbeni szolgáltatásokat a munkás külön megtéríti, sőt az orvosságokat ismerve, azokat még effektive túl is fizeti. Más elbírálás alá esik azonban az a tény, hogy a kúria nem minősíti sikkasztásnak,

illetve semmiféle törvénybeütköző cselekedetnek azt, ha a munkáltató nemcsak a sajátját, de a munkások béréből levont járulékokat sem fizeti meg az OTI-nak, így téve ezért gyakran tekintélyes forgótökére, — továbbá az, hogy a Lex II. előírja, hogy az öregségi biztosítási alapot „a kormány a gazdaságpolitika bizonyos problémáinak a megoldására fordíthatja, melyek a budgetben nincsenek előirányozva” (Die soziale Arbeit in Ungarn, 61. o.), illetve „az alapoknak a produktív gazdaság konszolidálására... annak előmozdítására*⁴ (u. o.) kell szolgálniuk. S e ponton nem az a fontos, hogy ezek az alapok... eltűntek a betegségi ágazat deficitjének a fedezésére, — hanem az, hogy „törvény ezerint” a munkásságnak kell előteremteni részben gazdasági vállalkozások alaptőkéit, részben az uralkodó osztálynak a negyedük rend ellem vívott harcának valóságos hadikölcsőneit. A szociálpolitika mint „a éér természetben szolgáltatott része” tehát a polgárságnak jut, — és a fasizmus ebben ott van, hogy ez a bérelvonás, bérleszállítás, bérvisszatartás, sőt eltulajdonítás mint az „osztályharc vívmánya”, mint „szociálpolitika” jelenük meg.

Hasonló folyamatot látunk a szakszervezeti kérdésben is, bár ott a distancia még nem tűnt el annyira, mint az OTI kérdésben!. A magyarországi ellenforradalom kezdettől fogva megkülönböztetett tisztelettel bánt a szakszervezetekkel, mert ez az ellenforradalom nem a munkásság hypertrofikussá fejlesztett szervezkedésében látta meg a jelentőségét, mint az olasz és német, hanem a szakszervezetekben úgy, ahogy azokat előtalálta. A szakszervezetek szerepe negatív irányban, a munkásság letartását, a kollektív szerződések jogi szankcióját illetőleg általában véve ki is elégítette. — pozitív irányban, a munkásság érdekképviselőre vonatkozólag azonban annál kevésbé. Az ellenforradalom volt minisztere és ma is aktív politikusa, Ereký Károly, midőn legújabb könyvében (Az emberi együttélés feltételei) felállítja tételét, hogy „a munkás-szakszervezetek és kartellek azok az intézmények, amelyekre az új társadalmi rend fel fog épülni” (71. o.), ugyanakkor kénytelen megállapítani azt is, hogy „amig a kartelleket maga a kapitalizmus hozta létre és fejleszti továbbra is, addig a munkások szakszervezetei nem mutatkoztak alkalmasnak arra, hogy a szociális problémákat önmaguk erejéből előbbre vigyék.” Szerinte „a normális társadalmi fejlődés érdekében az lett volna az emberiség szerencséje, ha a szakszervezetek a kollektív szerződésekben állandóan tudták volna biztosítani a munkabérek olyan arányos emelését, hogy a termelés és a fogyasztás egyensúlyban maradhatott volna.” (78. o.) ...Csakhogy: „a szakszervezetek lemaradtak és nem tudták történelmi hivatásukat teljesíteni, minek következtében most, ha meg akarjuk akadályozni a társadalmi rend összeomlását, akkor nem marad más hátra, mint hogy az állam teremtsen meg törvényhozás útján a fogyasztás és termelés egyensúlyát.”

A hatalmas program tehát adva van. Gömbös „nemzeti munkaterme” azonban erre vonatkozólag inkább csak negatívumokat tartalmaz, azt, hogy „minden egyesületnek és gyülekezetnek közvetlenül vagy közvetve a nemzeti erők meghatározását kell szolgálnia” (8. pont), (viszont kérdés, hogy a szakszervezeteket azon „társadalmi egyesületek” közé sorolja-e, amelyek „összevonását” szükségesnek tartja (10. pont), vagy mint „érdekképviselőnek” „a többi érdekképviselővel való összhangzatos együttműködésével kívánja előmozdítani az egyes termelési ágak egyensúlyát” (42. pont.) A magyarországi fasizmus a szakszervezeteket illetőleg nemcsak a tervben, hanem a valóságban is válaszüton áll: beépítse-e az állami apparátusba a szakszervezeteket,

úgy amint vannak, vagy összetörje őket, hogy azután egész ujakat teremtsen. A hitlerizmus győzelme előtt, az angol és német szakszervezetek államfenntartó szerepe folytán ez a kérdés nem állott oly tisztán a magyarországi fasizmus előtt és a distancia politikáját tartotta a legcélravezetőbbnek, egyes alkalmi állami funkciókat ruháztatva csupán a szakszervezetekre, mint pl. az állami karácsonyi segélyek szétosztását a munkanélküliek közt. S bár a németországi események azt látszanak a magyarországi fasizmus számára bizonyítani, hogy a forradalmi erők fékentangására nem egyedüli a szociáldemokrácia hivatott, mégis e „tanulság” levonására csak bizonytalan lépések történtek, mint pl. a kísérlet a gyermekbarátságövetség állami tanerőkkel való megspékelésére, vagy Gömbös felszólítása az „idegenfajú” párt- és szakszervezeti vezetőknek, hogy „csomagoljanak”, ami szintén azt mutatja, hogy inkább szeretné a distancia megszüntetését az OTI mintájára, azaz a „békés” átfejlődést a munkásszervezetek államosítására az „idegen elemektől való megtisztítás”, a munkaterv említett 8. pontja értelmében a nemzetközi elvtől való elfordulás útján.

De hogy ily aránylag könnyűnek felfogott helyzetben Gömbös miért nem igyekszik tabula rasat teremteni, miért elégszik meg azzal, hogy „az érdekképviselők szerves, okszerű kiépítését szorgalmazza (42. pont), úgy látszik külpolitikai okokra vezethető vissza. Mint ahogy az osztrák szociáldemokrata párt annak köszönhető sokáig látszatéletét, hogy a francia imperializmus politikai orientációját követte s így külpolitikai támaszt nyert közvetlenül a kiséntentben, — ugyanúgy kényszerül a magyar külpolitika a maga „szabadkéz” politikájával, amely ugyan kétségtelen és aktív szimpátiákat foglal magában az olasz és német orientációval szemben, de gazdasági és egyéb e helyt kifejtésre nem alkalmas okokból nem képes minden ajtót bezárni a „nyugati demokratikus” hatalmak irányában sem. Ebből következőleg nem áll a nyitott fasizmus álláspontján, hanem ép ellenkezőleg, igyekszik a nem-fasizmus látszatát keltetni s ez részben sikerül is neki. Álparlamentarizmusával, álellenzéki fasiszta pártok (u. n. „pincepártok”, mint Magyar Fasiszta Párt, Magyar Nemzeti Párt, Nyilaskeresztesek Pártja, stb.) kreálásával, melyek „programjai” egyébként semmiben sem különböznek a Gömbös-féle hivatalos programtól, — a kispolgárság széles rétegét téveszti meg, úgyannyira, hogy pl. a demokrata Gárdos Dezső „Meggyszűnik-e egyszer a szegénység” c. könyvében. Magyarországot nemhogy a „nyílt diktatúrák”, hanem még a „burkolt diktatúrák” kategóriájába sem sorozza, hanem, mivel „a parlamentáris demokráciát” még ő maga is kissé túlzottnak találja, ezért egyesegyedül Magyarország számára kreál egy új kategóriát „parlamentáris konzervativizmus” elnevezéssel. (I. m. 6. o.) A szociáldemokrácia is, különösen a II. Internacionálé párisi kongresszusa óta, mely formaliter kimondotta, hogy a szociáldemokrácia taktikája csak a demokratikus országokban a demokrácia fegyvere, fasiszta, diktatórikus országokban ellenben az erőszak, — igen gondosan óvakodik attól, hogy kétségbevonja a Gömbös-rendszer demokratikus jellegét, mert hiszen akkor legalább elméletben fel kellene adnia demokratikus illúzióit és legalább is propagálnia kellene a megváltozott taktikát.

Hogy pedig a válaszütra került magyarországi fasizmus meg is marad ezen a válaszüton, és a felemáság lassanként meghatározó jegye lesz ennek a rendszernek, az még a fentiekben: kívül arra is vizsgálható, hogy az eddigi tapasztalatok szerint a fasiszta demagógia eszközei, melyek Magyarországon Papén tanúsága szerint is évtizedes múltra tekintenek vissza, a használatban eloptak és nem bizo-

nyulnak alkalmas eszközöknek az erősen megszőkült tömegbázis kiszélesítésére. A fasiszta demagógiának új kiadása a „nemzeti munkaterv” 95 pontja, melyeket „új stílusban”, színpadi külsőségek közt hoztak nyilvánosságra, nem keltette a remélt hatást és az eredmény erőserb alattamaradt a hozzáfűzött várakozásoknak. Hiába próbál Gömbös újabb és újabb pontokkal jönni (a TESZ munkahét ünnepén, a Nemzeti Egység Pártja fővárosi „zászlóbontásán”, stb.), — és hiába panaszkodik, hogy az emberek nem tanúsítanak kellő érdeklődést a „nemzet Jövője”, a „történelmi idők”, a „nagy események” iránt, hanem továbbra is kis egyéni érdekeiket őrzik és/ apró-cseprő fájdalomokkal törődnek, — a feladat, amelyre vállalkozott, nem találhat megoldást. A feladat ugyanis abban áll, hogy a finándiktatúra a tömegek előtt mint az osztály ellentéteket megszőntető, a nemzet mint homogén egység érdekeit szolgáló politikai rendszer jelenjék meg. Ezzel azonban Gömbös feloldhatatlan circulus vitiosusba kerül: mert egyfelől, mint egyik hive Stolte Sós Lénárd írja: „a magyar nacionalizmus vezére csak akkor vihetne győzelemre a dolgozó népösszesség érdekeit szolgáló progresszív nacionalista politikát, ha a hatalom birtokában megszervezné a magyar nacionalizmus mozgalmi tömegerejét” (1919—1933. Az üzérpolitika gazdasági csődje, 130...p.). — viszont „a vezérkari stílusban felfektetett párttérképek, a hatalmas kartotékrendszer nem indítja meg az emberek lelkesedését, a nép nem jól megtervezett választást, hanem tervszerű gazdasági reformokat vár, melyek munkát és kenyeret biztosítanak minden munkára kész magyarnak” (u. o. 131. o.) — Csakhogy: éppen azért kell az „új stílus”, a „nemzeti munkaterv” elandalítóan szándékolt zenéje, mivel a finándtőke profitja biztosítása érdekében éppen ezeket nem nyújthatja. Viszont pedig a magyarországi tömegek már értik, hogy a munkaterv 7. pontja pl. az egyéni szabadság elvének érvényesülésére vonatkozólag, mely „a munkaviszony szabályozása tekintetében is irányadó”, a sztrájkjog elkobzását és a munkásságnak a kiszolgáltatottságát akarja kodifikálni, — hogy a 32. pont, amely kimondja, hogy a „nemzet érdekeihez alkalmazkodó termelő munka számára annak bármely módon történő megakadályozásával szemben hatályos jogvédelmet fogunk biztosítani”, hadüzenet a munkásság osztályharcának, mely gazdasági küzdelmeiben is az állammal imígyen teljesen összefonódott finándtőke erőszakszervezeteinek összességével tallálja szemben magát; hogy a 36. pont szerinti „termelő politikának vezető gondolata, hogy a termelést minél olcsóbbá tegyük”, — a bérek további letörésére irányuló offenzívát jelenti és hogy a 45. pont, mely szerint a „munkanélkülieket csak munka ellenében támogatjuk”, egyértelmű a hírhedtté vált „munkanélküli segély nincs” kategorikus imperatívuszával. Ilyem perspektívák mellett hiába igyekszik programjába illeszteni a magyarországi szociáldemokrata párt szálló igéjét „a kapitalista termelés káros kinövéseinek erős igyekezettel való lenyésésére” (34. pont) vonatkozólag, — ez a Gömbös-szociáldemokrata egységfront nem képes a fasiszta diktatúra számára elengedhetetlenül szükséges tömegbázis megteremtésére, S úgy látszik, Stolte búsuló magyar pózában fején találja a «zöget, amikor azt írja, hogy „az a veszély fenyeget, hogy az új stílus akarva nem akarva azt a szerepet játssza a magyar nacionalizmus életében, mint amelyet a szociáldemokrácia töltött be a szocializmus történelmében.” (133. o.) Mindkettő szociálpolitikát, új életformát, az emberiség jobb jövőjét hirdeti és ígéri és mindkettő a finándtőke uralmát támasztja alá. A fasiszta és szociálfasiszta eme dialektikus egységének ellenére, a tömegbázis újjáalkotásának lehetetlensége révén így

Magyarországon már nemcsak a kapitalizmus van válságban, hanem e válság hatásainak lefékezésére létrehozott fasiszta rendszer is, amiből — bár a mai feltétlen fásultság, közönbőség, — az egymást követő olykor egymást keresztező mozgalmaktól (Weis István: A mai magyar társadalom, 228. o.) az aktív szervezett ellenállásig még hosszú az út — ismét tanulságot meríthetnek, ha nem is ugyan Papenék, de a német és olasz elnyomott osztályok.

KLERIKOFASISZTA KÍSÉRLETEK

Amikor Dolfuss osztrák kancellár még a februári fegyveres-felkelés előtt egyik kiáltványában kijelentette, hogy „büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy mi vagyunk az első ország, amely a Quadragesimo anno pápai enciklika hívó szavának az állami életben is engedelmességedünk” (Rundschau, 1934. No. 9.), — úgy látszott, hogy elérkezett a dialektikus fordulat; az elméletnek a gyakorlatba való átcsapásának pillanata, amely az olasz és német fasiszmusok törekvéseinek és a többi „nyugati demokrata” imperializmusok érdekkeresztezéseinek tüzeiben, mint a bel- és külföldi polgárságot megnyugtató és a „államellenes erőket” is szolgálatába fogó klerikofasizmus megvalósulását hozza.

Az elmélet, a Quadragesimo annoban kifejezésre jutó elvefc nem voltak újak az osztrák polgárság számára. Hiszen az uralkodó polgári párt, a Christlichsoziale Partei, közel öt évvel a Quadragesimo anno megjelenése előtt már programjába vette annak legfőbb elveit, amikor kimondta, hogy a keresztényszociális párt elismeri a jogszéruen szerzett magántulajdont, de követeli, hogy a földi javak szerzésénél és használatánál a közjóra is tekintettel kell lenni. Az állami és gazdasági rendet úgy kell berendezni, hogy a magántulajdon és munkaerő kihasználásával való visszaélés a közösség, vagy az egyes kárára megakadályozható legyen. A keresztényszociális párt tehát a jogszéru magántulajdon kisajátítását csak a közjó nyomós okaiból és megfelelő kárpótlás ellenében tartja megengedhetőnek. A párt a becsületes szellemi és fizikai munka teljes védelmét kívánja úgy a terrorisztikus akadályozás, mint az önző kizsákmányolás ellen.”

Maga S e i p e l prelátus, a Christlichsoziale Partei egykori vezére, akinek nevéhez; fűződik a háború utáni katolikus-liberális pártnak az osztrák fináncnöke, a gazdag parasztság és kispolgárság szövetsége alapján az olasz fasiszmus gyakorlatának figyelmes szemlélete segítségével egy klerikofasizta párttá való átépítése, szintén nemcsak a XIII. Leónak, a „munkáspápanak” a „Rerum novarum” kezdetű, a Quadragesimo anno alapjául szolgáló 1891-i enciklika szerzőjének, hanem a német katolikus legényegyletek életrehívójának, a „Schusterjunge” Adolf K o l p i n g-nak is jó tanítványául bizonyult és ha a Rerum novarum dacára, sőt éppen annak az alapján úgy látszik, hogy „a kereszténységből és annak erkölcsi alaptörvényeiből egy konkrét gazdasági rendet nem lehet nyerni” (Wilhelm Schwer: Papst Leo XIII., 49. lap.) — akkor igenis lehet Seipel szerint mint államideált „a keresztény államot felállítani, amelyben az összes rendek az állami közösség tagjai” (Leopold Kulcsár: Die Kirche und unsere Zeit, 30. lap). Ez az álláspont nem tér el az Aquinoi Szent Tamás-féle államideáltól, — ellenkezőleg: megerősíti, amennyiben — mint Kolping kifejzi — „a kor- és rendtársak, a hasongondolkodásúak és hasontörekvésűek egyesülése: természetszerű”, (Theodor Brauer: Adolf Kolping, Klassiker katholischer Sozialphilosophie, 36. lap) — s ezzel erkölcsös,

az isteni ész által akart szükségszerűség, mint maga a thomisztikus állam. Csak éppen a „népakarot” — a parlamentáris demokrácia alaptételét — a tekintélynek kell helyettesítenie és ha Seipel szerint ez a tekintély még homályos — „isteni tekintély”, azaz az államnak az egyház által való vezetése, — nem kétséges, hogy ha konkrét megvalósulásra került volna sor, akkor az a Kolping-féle „szociális hierarchián” épült volna, — „hierarchián, amely a szociális élet rendjét és architektonikáját alkotta volna” (i. m. 56. o.) és amely a „szociális felépítés alapelvét a korporációban, a rendi felépítésben látja” (i. m. 36. o.)

Dollfussnak ezek szerint nem kellett volna a Quadragesimo anno-hoz folyamodnia, hogy Ausztriában bevezesse a rendői alkotmányt; elegendő lett volna elődjét a kancellári székben, Seipelt, vagy a keresztényszociális párt kommentátorát, Richard Schmitz-t követnie, aki a pártprogramhoz fűzött magyarázataiban a Quadragesimo anno-val kapcsolatban azt állítja, hogy annak „világos szavai nem hagynak kétséget az iránt, hogy a pápa a „rend” kifejezésen nem egyoldalú munkás- és munkaadó szövetséget ért, hanem „a foglalkozás és a társadalom szolgálatában való egyenlőség által összetartozók összefogását”. Viszont, ha az osztrák keresztényszociális párt nem is fogadja el a magántulajdon megszorításának és az állami beavatkozási jognak azt a mértékét, sem pedig a „méltányos bért”, amelyet a Quadragesimo anno elvé emel, mégis Schmitz kommentárjai szerint is a „keresztényszociális párt magáénak vallja fenntartás nélkül az új társadalmi rend célját, amely a hivatási rendek alapján, a pápai enciklika értelmében épült, azaz a társadalom hivatásszervezeti új rendjét.” (Kulcsár: i. m. 47. o.)

Hogy Dollfuss mégsem az osztrák tradíciókhoz ragaszkodik, hanem közvetlenül a Quadragesimo annéhoz fordul, az elsősorban is e pápai enciklikában megnyilvánuló „fasiszta szociálpolitikában” leli a magyarázatát, amire Dollfussnak oly nagy mértékben szüksége volt, hogy közvetlenül a fináncióktól való függésében — és valóban levegőben függésében — talajt, t ő m e g b á z i s t teremtsen magának. A Quadragesimo anno szerzője a Rerum novarum egyenes folytatásaként tekinti, Leo tanításainak „alkalmazását a mi napjaink új bajaihoz és közben bekövetkezett messzeható változásokhoz”. Ha azonban meggondoljuk, hogy a Rerum novarum a múlt század 80-as éveiben széles mederben előretörő szociáldemokrata párt- és szakszervezeti mozgalmak feltartóztatására irányuló, az ezekben a szervezeteikben tömörülő katolikus munkásság visszatérítésére és keresztény szakszervezet alapítására ösztönző írásmű volt, amely pl. a női és gyermekmunka ellen csupán a család, mint „minden szociális élet ősfarmája”, a kereszténységben a házasság szentsége által megszentelt „össejt” (W. Schwer: I. m. 35. o.) érdekéhen fordul és amely a Szent Tamás bérformulája alapján (quod xecompensatur proretributione operis vei laboris... justitia aequalitas quaedam est) ugyanezért érti az „igazságos bért” „családi bérnek” (Eberle: Katholische Wirtschaftsmoral, 63. o.), amely tehát nemcsak az egyén önfenntartására, hanem a család alapítására és fenn tartására is elég legyen, és ha meggondoljuk, hogy ez a Rerum novarum az osztályharcban csak a szegények „irigységét és gyűlöletét” látja a gazdagok ellen, a szocializmusban csupán „egyenlősítést”, — akkor azt kell mondanunk, hogy a Quadragesimo anno lehet ugyan folytatása a Rerum novarumnak, de csak úgy, mint a szabadversenyes kapitalizmusnak az imperialista monopolkapitalizmus, vagy a liberális polgári parlamentarizmusnak a

fasiszta diktatúra. S e hasonlat mögött lényeges tartalmat is lehet érteni: a pápai szociálpolitika fejlődését a Leó-féle „jótékonyágtól”, melytől a társadalmi kérdés megoldását várja, — a klerikofasizinus szociális rendszeréig. Ugyancsak jellemző, hogy amíg a Rerum novarum a társadalmi vonatkozásokat a vallás és erkölcsi, illetve a thomistikus keresztény természetjog vonalán látja, addig a Quadragesimo anno nemcsak hogy a gazdasági alapépítményről kénytelen tudomást venni, hanem egyenesen marxi frazeológiával operál. A Quadragesimo annoban a magántulajdon már nem etikai, hanem gazdasági kategória, tőkéről és munkáról, kapitalizmuson kívüli térről, imperializmusról, kizsákmányolásról, „jöllakott” polgárságról és nélkülöző proletariátusról beszél és azon az állásponton van, hogy csak a munka értékes, illetve „tulajdontermelő” erő. Viszont már ezen a ponton világosan megmutatkozik, hogy a frazeológia csak máz és pusztán lépvesző szerepre van szánva. Az még a legkevesebb volna, hogy a munkaerőt összetéveszti a munkával, az értékötletelmélet pedig ép oly idegen az ő, mint a Rerum novarum számára. Sokkal több van itt a munka fogalmánál, mint az, hogy a Quadragesimo anno nem képes megérteni a marxizmust! és pedig az, hogy a marxi teóriából átvett ugyan kifejezéseket, — de a fasizmusból a lényegét merítette. Mert a munka fogalmán nála a „vezető és kivitelező”, teremtő munkáit is kell érteni s ezzel egy kategória alá fogja a munkás és a vállalkozó munkáját. Mert csak így válik lehetségessé számára, hogy felállíthassa híres alaptézisét: „Amily kevésbé lehet el a tőke munka nélkül, époly kevésbé lehet el a munka tőiké nélkül”, s ezzel konstituálja az egymással szemben álló osztályok harca helyett azoknak egymásra utaltságát, hirdeti a szociáldemokrácia „ipari békéjét”, „gazdasági demokráciáját.” Pontosan ez utóbbi gondolat önt formát az enciklika ama szakaszában is, amelyben a tőkehozam felosztásáról beszél a polgárság és a proletariátus között, míg a proletariátus „elproletarizátlanitása” fogalma mögöl a Carta del Lavoro szavai csillannak elő meg toldva a hitleri 25 pont kispolgártenyésztő szándékával, amennyiben a Rerum novarum „igazságos bére” már nemcsak „családbér”, hanem „vagyonyszerző” bérré fejlődik. A „bérigazság”, a „földi javak illő elosztása” nem egyebek, mint a nemzeti szocializmus „közérdek az egyéni érdek előtt!” jelszava, — s nemcsak értelmében, hanem letartó, eltérítő, kispolgári ambíciókat ébresztő funkciójában is.

Viszont nem lehet azt mondani, hogy a Quadragesimo anno és a Carta del Lavoro, vagy pláne a hitleri szociálpolitika elvei között ne volna különbség. Sőt éppen ezeknek az elgondolásoknak egyik leglényegesebb részében, a korporáció, a hivatásszervezeti felépítés és ezeknek az államhoz való viszonyában fontos eltéréseket találunk. Az olasz és német fasizmusok a „totális állam” álláspontjain vannak. Mussolini nem egyszer leírta, hogy az állam mindenekelőtt: „A fasiszta számára minden az államban létezik, s az államon kívül semmi sincs, ami emberi vagy szellemi valami lenne, még kevésbé valami, ami értékkel bírna”. (Preussische Jahrbücher, 1933. IV. Idézi Szekfü Ignác: Totális állam s katholicizmus. Magyar Szemle, 1934. I. 29. o.), — ezzel szemben a Quadragesimo anno kifejezetten hangsúlyozza: „Amit az egyes ember saját kezdeményezésével és erejével végbe tud vinni, azt nem szabad kezéből kivenni és a közösségre hárítani”, s másutt is: „alárendelt jelentőségű ügyeket, amelyek csak fontosabb feladatok háttérbe szorulására vezetnének, az állam engedjen át a kisebb közösségeknek.” Mert közvetlenül az államban való felolvadás nehezen volna elképzelhető, anélkül, hogy az egyeseknek az egyházban való

felolvadása ezáltal ne veszélyeztetnék. Az állam mindenhatósága összeegyeztethetetlen az egyház mindenhatóságával, illetve a keresztény államelmélettel, amely „az államot mindig csak keretnek gondolja az egyén és a társadalmi szervezetek munkája köré”. (Bajza, I. m. 29. o.) Különben sem az egyénnek az államhoz való viszonya az a Quadragesimo anno szerint, ami „rendezésre” szorul, hanem „a munkapiac két osztályának” viszonya, amely két valóságos harcfrontot alkot; „e munkapiaci pártok küzdelme a munkapiacot hadszíntérré változtatja., amelyen a két párt heves harcban küzd egymás ellen.” Ennek a harcnak a „megszüntetése” nem az egyénnek az államban való felolvadása útján képzelhető el, hanem úgy, hogy az osztályok közötti harc a rendek békés együttműködésévé váljék.” Az enciklika szerint ebben a munkában az államnak csak szerepe van, de a „társadalmi] cél” nem az állam, a „totális állam” megteremtése, hanem a „rendi szervezet megújítása”.

S e ponton vált a munkásfelkelés előtti helyzetben Dollfuss számára szükségessé nem Hitler és nem Mussolini, sem pedig a keresztényszociális párt elveire való támaszkodás, hanem a Quadragesimo anno előtérbetolása, helyesebben a fasiszta szociálpolitika útjára térés a pápai enciklika szűrőjén keresztül. Az osztrák tömegek számára a totális állam nem lehetett az a vonzóerő, amely háttérbe szorította volna az osztály- és pártérdekeket. A Bundesstaat-alkotmány, Wien főülön államisága, a tömegek szinte 100 százalékos átpolitizáltsága, stb., világosan megláttatták az egyesek előtt az állam mint hatalmi apparátus szerepét és az államnak mint az osztályok, pártok és érdekek fölötti lényegnek a hirtelen hypostazálása azzal a veszéllyel járt volna, hogy a hézag az állam és tömegek között egész a szembefordulásig, növekszik. Éppen ennek a hézagnak a betöltésére, a kapcsolat Konstituálására, a tömegebázis megteremtésére volt szükség a Quadragesimo anno-beli rendi felépítésre, a „rendekre, amelyekhez nem az egyik vagy másik munkapiacpárthoz való tartozás alapján, hanem az egyesnek a különböző társadalmi funkciói szerint tartozik az ember.” Persze, ezt nem úgy kell érteni, mint ahogy Aurél K o l n a i gondolja (Die Ideologie des Ständestaates, Der Kampf, 1934. I. 13. o.), hogy „az eddigi ellenséges osztályok helyett ugyanazok az embercsoportok most már mint barátságos rendek existáljanak”, — hanem úgy, hogy az osztályszervezetek megsemmisítése után osztályegyüttműködéses, gazdasági- demokratikus, államigénlő szervezetek épüljenek fel, amelyeket nem a termelőeszközökhöz való viszony, hanem a foglalkozás, a szakma határoz meg. Mert akár Kolnainak a gazdasági demokrácia elvi álláspontjáról, akár a Carta del Lavoro álláspontjáról nézzük is a dolgot, mindkettő szerint pl. az üzemi demokrácián belül a munkás és gyárigazgató érdekei közösek, s ez az érdekközösség adja a fasiszta korporáció létalapját. Viszont Kolnai fején találja a szöveget, amikor rámutat arra a különbségre, ami az olasz korporációk és a Quadragesimo anno által követelt rendi szervezetek között formailag fennáll: „előbbieket államszervek, utóbbiak pedig önkormányzati szervek (I. m. 16. o.), — és ez a második ok arra, hogy Dollfuss ez utóbbi mellett döntsön; mert így ki lehet adni a Kolnai által formulázott jelszót: „Kooperáció, igen! Korporáció, nem!” (I. m. 20. o.)

S hogy mily mélyreható sikerrel, arra legautentikusabb tanú: Ottó Bauer, aki szószerint a következőket írja: „A munkásosztály harca nem csak a politikai demokrácia visszaállításáért, hanem evvel szoros összefüggésben a hivatásszervezeti gazdasági demokrácia hely-

reállásáért és kiépítéséért is folyik. De éppen a gazdasági demokráciáért folytatott harcban találkozik a munkásosztály a kispolgárság és parasztság hivatásrendi törekvéseivel közös talajon, amelyen megegyezés lehetséges, mielőtt a hivatásrendi szervezeteket nem mint a fasiszta állam uralmi eszközeit, hanem mint a hivatásrendek és iparok gazdasági és szociális önkormányzatának orgánumait gondoljuk el. A munkásosztály bizonyára nem fogadja el a kispolgári illúziókat, hogy a „hivatásrendi” szervezet egy „új társadalmi rendet” alapít, amely az Osztályellentéteket megszüntethetné. De a munkásosztálynak nem kell a hivatásrendszer vezetési felépítést feltétlenül elvetni. Megegyezést hozhat létre a kispolgársággal és parasztsággal a hivatás-szervezeti felépítésre vonatkozólag, ha ez a „hivatásrendi” rend szabad hivatásszervezeti önkormányzatot, tehát valódi (gazdasági demokráciát) jelentene, amely a politikai demokráciát nem megszünteti, hanem kiegészíti és kiépíti.” (Klassenkampf und „Stän de Verfassung”. Der Kampf, 1934. I. 12. o.)

Így miután az elméletben létrejött az egységfront Dollfuss és a szociáldemokrácia között, s ezzel biztosítottnak vélte a kancellár a tömegbázist az elmélet megvalósítása számára is, nem késlekedett a gyakorlattal; a hivatásszervezeti felépítés előkészítése első lépés volt a munkásság szabad szervezkedési jogának megszorítására. A választott üzemi tanácsok helyét az állami üzemekben elfoglalták a kinevezett személyi képviselők, a kényszerbékéltetést bevezette a munkajogba, a munkáskamarák teendőinek továbbvezetésére közigazgatási bizottságokat létesített, amelyeket a szociális közigazgatási minisztérium nevez ki, kivette a munkáskamarák hatásköréből a posta, távírda, telefon és vasutak alkalmazottait, stb. Ilyen előkészítés után érkezett a Dollfuss kormány felszólítása a szociáldemokrata párthoz, hogy tárgyalni óhajt vele az alkotmányreformról. „Kétségtelenül, súlyos hiba volt — ismeri be Ottó Leichter (Keine Stände-Illusionen! Der Kampf, 1934 II. 53. o.), — hogy ez alól az ürügy alól — mert semmi más nem volt mint ürügy — nem húztuk ki a talajt azzal, hogy a parlament összehívása előtt minden tárgyalást elutasítottunk volna.” Persze nem azért, mintha nem akartak volna tárgyalni, hanem azért, mert „ez a politika (kétségtelenül jobban hatott volna, mint a tárgyalási készségünknek a kinyilatkoztatása, amely az első hetekben az új rendszer politikai bázisát alkotta. A fejlődés azóta megmutatta, hogy egy ilyen nyilatkozat nem semmisítette volna meg a tárgyalási lehetőségeket”. (U. o.)

Teljes joggal érezhette tehát Dollfuss magát azon a dialektikus ponton, amikor az elmélet átcsap a gyakorlatba, s a „Quadragesimo anno állama” a horogkereszt, hazafias front, szociáldemokrácia pápai enciklikán épülő egységfrontjával, teljes tömegbázissal: megalakulhat s amikor az enciklika szavaival élve: az „államférfiak és jó állampolgárok minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy az osztályok közötti ellentétekből a rendek harmonikus összedolgozása fejlődjék ki.”

Az események azonban megcáfolták Dollfussot és a dialektikus ugrást nem ő tette, hanem a februári munkásság, amely — ezt Bauer is kénytelen-kelletlen elismeri (L. Ottó Bauer: Az osztályi munkások fölkelése I. Népszava, 1934. március 11.) — s p o n t á n megmozdulással, alulról való egységfronttal száll szembe a fasiszmissal és fordít háttal vezéreinek és fasiszálódo szervezeteinek.

Ez a fordulat és a felkelés leverése új feladat elé állította az osztrák fasiszmust. A munkásság ellenállása megtört, de úgy, hogy az új rendszer számára nem teremtődött tömegbázis. Már pedig az új

rendszer, a rendi alkotmány, a Quadregesimo anno elveinek megvalósításiái nem an und für eich kellett, hanem azért, hogy a fasiszta diktatúra tömegbázist teremtsen magának. A felkelés leveretése után kint, hogy a munkásság reformista vezetőinek hathatós közreműködése nélkül ez a tömegbázis nem teremődik meg s akkor már nem fontos sem a Quadregesimo anno, sem a rendi alkotmány. A rendi alkotmány megvalósításának ebben a pillanatban, ha csupán ez volna a cél, nem volna akadálya, még csak „államcsíny”, vagy „kényszerrendelet” sem kellene hozzá: elintézhető lenne „törvényesen”, „parlament ári is utón”, amennyiben az osztrák nemzetgyűlésnek a szociáldemokrata mandátumok megsemmisítése után 89 tagja van s ebből csak 19 az „ellenzéki” (niagyuémet és parasztpárt), a határozatképességhez szükséges kétharmad többség tehát bőven megvolna. Azonban ez az alkotmány, épp úgy mint az „egységes szakszervezetek”, csak üres keret, amelyen belül az osztály viszonylatok változatlanul fennállanak es pedig nemcsak ökonómiai, hanem ideológiai értelemben is, amelyeken nem változtat még a munkásifjúság „állami utónevelése” sem. Ilyen „erőtlen” alkotmány, amelynek hirdetői az „új társadalom” eljövételét is megcsillogtatták a kispolgárság előtt, nem alkalmas arra, hogy a tömegbázist kiszélesítse, — az alkotmánytervezet kidolgozója, Ender miniszter tehát egyszerre hosszú évekről beszél (1934. III. 3.), a Dollfuss kormány pedig „Ideiglenes”, „átmeneti” alkotmányt helyez kilátásba, amelynek a lényege az, hogy ne várjen tőle senki megváltást. A rendi felépítés sem kezdődik meg: mert az ideiglenes alkotmány abban különbözne a véglegestől, hogy csak három kamara működne (államtanács, tartományi tanács, gazdaság; tanács), míg a parlament helyébe kerülő úgynevezett rendi tanács hiányoznék. „A rendi tanács — mondják a hivatalos nyilatkozatok (1934. III. 6.) — majd csak amikor kezdi meg működését, ha a rendi szervezetek már annyira fejlődtek, hogy be lehet őket illeszteni az új alkotmányba.”

A Hohe Wartera felhúzott ágyúk tüze, a Marxhof lángjai a szociáldemokrácia kódén keresztültörték és rávilágítottak a Quadregesimo anno igazi: értelmére és a klerikofasiszta szociálpolitika funkciójának lényegére is. A fény még nem aludt ki és így valószínű, hogy ez a „fejlődés”, vagyis az Ottó Bauer által kezdeményezett fasiszmusbanövés folyamata megáll és a gleichschaltolás átmeneti két esztendeje kevésnek, — illetve nagyon is soknak fog bizonyulni.

TARTALOMJEGYZÉK

Fasizmus és szociálpaliitika	5
A Carta del Lavoro	10
A hitlerizmus szociálpolitikája.....	19
Roosevelt munkakódexe	30
Gömbös 95 pontja.....	41
Klerikofasiszta kísérletek.....	48